

บทที่ 2

การแก้ไขฟื้นฟูกับสิทธิขั้นพื้นฐานของนักโทษ

เมื่อบุคคลกระทำความผิดอาญาและต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าได้กระทำความผิดตามข้อกล่าวหา ย่อมมีผลให้บุคคลผู้กระทำความผิดหรือจำเลยต้องได้รับโทษ โทษประเภทหนึ่งซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา คือ โทษจำคุก ผู้ต้องโทษหรือที่นิยมเรียกว่า “นักโทษ” นั้น ในที่นี้หมายถึง “นักโทษเด็ดขาด” ตามความหมายที่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2522 มาตรา 4 (3) ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามหมายจำคุกภายหลังคำพิพากษาถึงที่สุด และหมายความรวมถึง บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ขอด้วยกฎหมายให้ลงโทษด้วย” การที่บุคคลตกเป็น “นักโทษเด็ดขาด” นี้เขาต้องถูกจำกัดอิสรภาพจากโทษจำคุกที่ได้รับให้อยู่ในสถานที่ที่เรียกว่า “เรือนจำ” ซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของกรมราชทัณฑ์ นอกเหนือจากการถูกจำกัดเสรีภาพโดยต้องอยู่ในสถานที่ซึ่งรัฐจัดให้แล้ว การใช้ชีวิตในเรือนจำย่อมแตกต่างจากความเป็นอยู่ที่ผู้ต้องโทษเคยได้รับก่อนที่จะถูกเป็นนักโทษเด็ดขาด กล่าวคือนักโทษเด็ดขาดจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กรมราชทัณฑ์กำหนดไว้ไม่ว่าจะมีอิสระที่จะใช้ชีวิตได้ตามความพึงพอใจ ในขณะที่เดียวกันการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้กับนักโทษนั้น ก็มีวิวัฒนาการไปสู่วิธีการแก้ไขฟื้นฟูให้นักโทษมีจิตสำนึกที่จะกลับตัวเป็นคนดี ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้หลังจากถูกปล่อยตัวเมื่อครบกำหนดโทษจำคุก ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นข้อที่น่าคิดว่า การกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อใช้กับนักโทษนั้นต้องประกอบด้วย หลักมนุษยธรรมและไม่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน ตลอดจนรัฐธรรมนูญของไทยอีกด้วย

2.1 สิทธิขั้นพื้นฐานของนักโทษตามหลักสิทธิมนุษยชน

สังคมมนุษย์เกิดจากการที่คนจำนวนมากอยู่ร่วมกันมีการติดต่อสัมพันธ์กันและมีการกระทำต่อกันอย่างสืบเนื่อง การกระทำเหล่านี้มีแนวบรรทัดฐานที่คาดหวังในพฤติกรรมกำกับสำหรับคนแต่ละคนตามสถานภาพและบทบาทที่มีต่อกัน¹ การกระทำทางสังคมตามบรรทัดฐานและระเบียบของสังคมนี้ สำหรับคนแต่ละกลุ่มในแต่ละสถานภาพย่อมประกอบด้วย สิทธิและ

---

¹ พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 68-69.

หน้าที่ของตนเองและของผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง² แต่ไม่ว่ามนุษย์ในสังคมจะมีสถานภาพและบทบาทอย่างไรในสังคม มนุษย์แต่ละคนต่างต้องเคารพสิทธิของกันและกัน การล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลไม่สามารถกระทำได้ แต่ปัญหาก็คือว่า สังคมจะมีมาตรการใดในการที่จะจำกัดมิให้บุคคลในสังคมละเมิดสิทธิซึ่งกันและกัน สังคมจึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือหลักเกณฑ์ในการควบคุมมนุษย์ในสังคมมิให้มีการล่วงละเมิดสิทธิซึ่งกันและกันได้ รัฐในฐานะเป็นกลไกของสังคมส่วนรวม จึงไม่เพียงแต่มีหน้าที่ในการคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่ในการออกกฎเกณฑ์ในการควบคุมมนุษย์เกี่ยวกับการละเมิดสิทธิดังกล่าวด้วย แต่กฎเกณฑ์ในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์นี้ โดยรัฐหรือองค์กรผู้มิอำนาจในการควบคุมจะต้องกระทำด้วยความระมัดระวังมิให้ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน

แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิของมนุษย์ได้มีมาหลายศตวรรษแล้ว โดยมีศาสนาทั้งหลายเป็นจุดเริ่มต้นของสิทธิของมนุษย์ แต่คำว่า "สิทธิมนุษยชน" (Human Rights) ได้มีกำเนิดขึ้นมาอย่างแท้จริง ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2³ แต่อย่างไรก็ตามจวบจนปัจจุบันก็ยังไม่มีความหมายของคำว่า "สิทธิมนุษยชน" ไว้อย่างแจ่มชัดว่ามีความหมายว่าอะไร แต่ก็มีความหมายได้ให้บทนิยามของคำว่า "สิทธิมนุษยชน" ว่า "เป็นเรื่องของสิทธิที่มนุษย์ชนจะพึงมีพึงได้ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่ขาดมิได้ของรัฐ"⁴ ซึ่งก็คือ มาตรการขั้นต่ำที่สุดที่รัฐจะกระทำต่อมนุษย์ได้

ในประวัติศาสตร์สิทธิมนุษยชน (Human Rights) มาจากสิทธิธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ⁵ ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิทธิของมนุษย์โดยตรงที่มีขึ้นพร้อมกับกำเนิดของมนุษย์จนกระทั่งถึงแก่ความตาย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งบุคคลอ้างว่ามีอยู่ตามธรรมชาติ คือ เกิดมีมาเองโดยมนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น เป็นกฎหมายที่มีอยู่และใช้ได้โดยไม่จำกัดกาลเทศะ⁶

² สุริชัย หวันแก้ว, "ปัญหาสิทธิมนุษยชนของเกษตรกรในสภาวะการพัฒนาปัจจุบัน", วารสารธรรมศาสตร์ 12 (กันยายน 2526), หน้า 41.

³ วิทิต มันทาภรณ์, "สิทธิมนุษยชนและสิทธิปวงชนแสงสว่างจากความขุ่นมัว", วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ 11 (กรกฎาคม-กันยายน 2530), : 125.

⁴ สมปอง สุจริตกุล, "ข้อคิดเห็นเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน", สรณธรรม 28 (กุมภาพันธ์ 2521), : 2.

⁵ โกลล โสภาคย์วิจิตร, "กำเนิดของสิทธิมนุษยชน", วารสารกฎหมาย 4 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2521), : 55.

⁶ กุลพล พลวัน, พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 25.

ที่มาของกฎหมายธรรมชาติที่ไม่นักปราชญ์ได้เห็นแตกต่างกันไป บางท่านเห็นว่า เกิดจากธรรมชาติโดยตรง บางท่านเห็นว่า กฎหมายธรรมชาติเกิดจากพระเจ้า บางท่านเห็นว่า กฎหมายธรรมชาติเกิดจากความรู้สึกผิดชอบของมนุษย์⁷

จากทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ ทำให้เกิดทฤษฎีสัทธิตามธรรมชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญคือว่า มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาโดยเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมาแต่กำเนิด จนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าว ได้แก่ สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาค ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันและกันได้และใครจะล่วงละเมิดไม่ได้เช่นกัน หากมีการล่วงละเมิดก็อาจกระทบกระเทือน เลื่อมเสียถึงสภาพความเป็นมนุษย์ได้ แนวความคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ ซึ่งสืบเนื่องมาจากกฎหมายธรรมชาติในความมุ่งหมายนี้ ก็เพื่อจำกัดอำนาจของกษัตริย์หรือผู้มีอำนาจปกครองในสมัยโบราณ ซึ่งบรรดานักปราชญ์ต่าง ๆ เห็นว่า มีการขัดแย้งอยู่ตลอดเวลา ระหว่าง “ผู้อยู่ใต้อำนาจ ปกครอง” กับ “ผู้มีอำนาจปกครอง” คือ ผู้อยู่ใต้อำนาจปกครองก็ดิ้นรนที่จะมีสิทธิเสรีภาพของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในทางกลับกัน “ผู้มีอำนาจปกครอง” ก็พยายามใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างเต็มที่ ซึ่งอำนาจเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว เพราะเหตุว่า “อำนาจนั้นทำให้ผู้ถืออำนาจนั้นเลวลงและอำนาจ เด็ดขาดยิ่งทำให้ผู้ถืออำนาจนั้นเลวลงอย่างถึงที่สุด”⁸ ด้วยเหตุนี้นักปราชญ์ทางการเมืองในสมัยโบราณเหล่านั้น จึงพยายามหาหนทางที่จะจำกัดอำนาจของกษัตริย์หรือผู้ใช้อำนาจปกครอง โดยอ้างเอาสิทธิตามธรรมชาตินี้ขึ้นมา โดยอ้างว่าเป็นสิทธิที่มนุษย์มีมาแต่กำเนิดอันรัฐหรือผู้มีอำนาจปกครองจะล่วงละเมิดมิได้ อันเนื่องมาจากกฎหมายธรรมชาตินั้นเอง

กฎหมายธรรมชาติ มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ⁹

ประการแรก เป็นกฎหมายที่ใช้ได้โดยไม่จำกัดเวลา คือ ไม่มีเวลาล่วงพ้นสมัย

ประการที่สอง ใช้ได้ทุกแห่งไม่จำกัดเวลาว่าจะต้องใช้ในรัฐใดรัฐหนึ่ง

ประการที่สาม อยู่นอกเหนือกฎหมายของรัฐ คือ รัฐจะออกกฎหมายให้ขัดแย้งกับกฎหมายธรรมชาติไม่ได้

แนวความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติและสิทธิตามธรรมชาติ ได้มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดแนวความคิดในการคุ้มครองปัจเจกชน และทำให้ต่อมามีการร่างเอกสารรับรองสิทธิที่สำคัญๆ

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

⁸ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 17.

⁹ หยุต แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2512), หน้า 170-174.

ของโลกหลายฉบับ ซึ่งรวมถึงปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนด้วย นักโทษซึ่งเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีความคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง ดังนั้น การลงโทษหรือการให้นักโทษฝึกอาชีพ การบังคับใช้แรงงานนักโทษ จึงต้องเป็นไปตามหลักกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นเท่านั้น

นอกจากแนวคิดในเรื่องสิทธิตามธรรมชาติและกฎหมายธรรมชาติที่มีอิทธิพลสำคัญในเรื่องสิทธิมนุษยชนแล้ว หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ก็เป็นหลักการพื้นฐานของกฎหมายสิทธิมนุษยชน โดยมีหลักการสำคัญ คือ ภายในรัฐ สิทธิของบุคคลต้องได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย และเมื่อมีความขัดแย้งใด ๆ ในการใช้สิทธิของบุคคล ความขัดแย้งนั้นจะต้องได้รับการตัดสินโดยศาลอันมีอิสระและมีกระบวนการวิธีพิจารณาคดีที่ให้ความเป็นธรรมอย่างเท่าเทียมกันต่อคู่กรณีทุกฝ่าย¹⁰ นอกจากนี้ รัฐบาล หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาหรือการกำกับดูแลและกระทำการใด ๆ อันเป็นเหตุให้กระทบกระเทือนสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้โดยชัดแจ้งและสามารถใช้อำนาจนั้นได้เฉพาะภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดให้ไว้เท่านั้น

2.1.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948

ที่มาของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มีกำเนิดมาจากผลของสงครามโลกครั้งที่สอง โดยฝ่ายผู้นำของประเทศที่ชนะสงครามเห็นว่า สาเหตุประการหนึ่งของการเกิดสงครามก็คือ การละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล¹¹ โดยหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 ในการประชุมที่ซานฟรานซิสโก ได้มีความพยายามในการกล่าวถึงการส่งเสริมและการเคารพในสิทธิของมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานสำหรับคนทุกคน โดยไม่มีการแบ่งแยกความแตกต่างในเรื่อง เชื้อชาติ (race) เพศ (sex) ภาษา (language) หรือ ศาสนา (religion) ซึ่งเหล่านี้องค์การสหประชาชาติได้ตั้งมั่นเป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การ และกฎหมายระหว่างประเทศสมัยใหม่ที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้สร้างขึ้นมาจากฐานสิ่งเหล่านี้¹²

¹⁰ Paul Sieghart, The International Law of Human Rights, (Great Britain : Guildford and King's Lynn, 1985), p. 18.

¹¹ เสน่ห์ จามริก, "การอภิปราย เรื่อง หลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย", วารสารนิติศาสตร์ 11 (2523), หน้า 422.

¹² John P. Humphrey, "The Universal Declaration of Human Rights : It's history, Impact and Juridical Character", in Human Rights : Thirty Years After the Universal

ความจริงในกฎบัตรสหประชาชาติได้กล่าวถึงเป็นพิเศษเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพไว้ถึง 7 แห่ง แต่ไม่มีการแยกประเภทหรือให้คำนิยามเอาไว้ ซึ่งในการประชุมที่ซานฟรานซิสโก ได้มีตัวแทนของประเทศชิลี คิวบา ปานามา ที่ได้ให้การสนับสนุนบทบัญญัติในกฎบัตร เพื่อรองรับการคุ้มครองสิทธิในหมวดต่าง ๆ นอกจากนี้ตัวแทนของประเทศปานามา ยังถึงกับขนาดชักชวนให้รวมหมวดว่าด้วยสิทธิของประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกฎบัตร แต่ข้อเสนอนี้ไม่ได้รับการยอมรับ แต่องค์กรเอกชนของสหรัฐอเมริกาได้ทำการเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า คณะกรรมการมีหน้าที่ร่างสารสนสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ¹³ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนได้ประชุมครั้งแรกโดยภายใต้การนำของ นางรูสเวลท์ (Mrs. Roosevelt) ในสมัยการประชุมสมัยปกติ เมื่อวันที่ 27 มกราคม ค.ศ. 1947 ซึ่งในการประชุมครั้งแรก ยังไม่ได้มีความพยายามที่จะร่างปฏิญญา แต่ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการร่าง ซึ่งมีประธานคือ นางรูสเวลท์ แห่งสหรัฐอเมริกา รองประธานคือ นายชาง แห่งประเทศจีน และโฆษกของคณะกรรมการคือ นายชาร์ลส์ มาลิก แห่งประเทศเลบานอน แต่หลังจากนั้นผู้แทนการตั้งคณะกรรมการ ประกอบด้วย ผู้แทนจาก 8 ประเทศ เพื่อร่วมเป็นคณะกรรมการร่าง ประกอบด้วย ออสเตรเลีย ชิลี จีน ฝรั่งเศส เลบานอน สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต การที่มีผู้แทนจากสหภาพโซเวียตเป็นหนึ่งในคณะกรรมการร่างก็ได้เป็นการตัดปัญหาในขณะนั้นที่สหภาพโซเวียตรู้สึกว่าตนเองไม่มีบทบาทอะไรในการร่างปฏิญญาในระยะเริ่มต้น¹⁴

คณะกรรมการร่างชุดใหม่ที่ประกอบด้วย สมาชิกจำนวน 8 คน ได้ประชุมกัน ณ เมืองเลคซัคเซล มลรัฐนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ระหว่างวันที่ 9 ถึง 25 มิถุนายน ค.ศ. 1948 เพื่อพิจารณาร่างปฏิญญา และหลังจากนั้นก็มีการพิจารณาเรื่อยมาได้ผ่านปัญหาต่าง ๆ มากมายในเรื่องแนวคิดของประเทศเสรีนิยมประชาธิปไตย และประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ จนกระทั่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนได้ยอมรับร่างปฏิญญา เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ. 1948 และหลังจากนั้นจึงนำเข้าสู่ที่ประชุมของสมัชชาใหญ่ ซึ่งสมัชชาใหญ่ของสหประชาชาติมีมติรับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948¹⁵ ซึ่งมีสมาชิกออกเสียงรับรอง 48 ประเทศ และมีสมาชิกงดออกเสียง 8 ประเทศ ซึ่ง 6 ใน 8 ประเทศนี้ เป็นประเทศสังคมนิยม

Declaration, edited by B.G. Ramcharan (Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1979), p.

21.

¹³ Ibid., p. 21-22.

¹⁴ Ibid., p. 22-23.

¹⁵ Ibid., p. 23-27.

คอมมิวนิสต์ ส่วนอีก 2 ประเทศ คือ ชาอูติอาระเบีย และ อัฟริกาใต้ ซึ่งหลังจากได้มีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแล้ว ปฏิญญานี้ก็เป็นเครื่องหมายอันสำคัญทางประวัติศาสตร์ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของมวลชนมนุษยชาติในโลกนี้ เพราะปฏิญญานี้ได้แสดงถึงเอกภาพหรือความหวังร่วมกันของหลาย ๆ ประเทศในโลก ในการที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ของสิทธิมนุษยชนที่สำคัญ ๆ และควรให้ความคุ้มครองนั้นมีอะไรบ้าง และเป็นอันดีว่าการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชากรในแต่ละประเทศต่าง ๆ ที่เป็นภาคีจะได้ทำปฏิญญาฉบับนี้ ซึ่งมีหลักการสำคัญ ๆ หลายประการในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของแต่ละประเทศไปใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ¹⁶ ซึ่งในการยึดถือปฏิญญาสากลฉบับนี้เป็นแม่บทอ้างอิง ก็ถือได้ว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าเอกสารระหว่างประเทศฉบับนี้ เป็นผลของเหตุการณ์และประสบการณ์ของการต่อสู้ทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่สะสมมาเป็นเวลานาน¹⁷ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วปฏิญญาสากลก็มีที่มาจากการยอมรับสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights) ของบุคคลทุกคน สิทธิของนักโทษจึงสมควรที่จะได้มีการยอมรับนับถือและปฏิบัติโดยสากล ดังคำปรารภของปฏิญญาสากลฉบับนี้ที่บัญญัติว่า

“โดยที่การยอมรับนับถือเกียรติศักดิ์ประจำตัวและสิทธิเท่าเทียมกันและโอนมิได้ของบรรดาสมาชิกทั้งหลายแห่งครอบครัวมนุษย์ เป็นหลักมูลเหตุแห่งอิสรภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพของโลก และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานร่วมกันแห่งความสำเร็จ สำหรับประชากรและประชาชาติทั้งหลาย มีการยอมรับนับถือและการปฏิบัติโดยสากลและอย่างจริงจัง”

คำปรารภของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้างต้นนี้ ได้กล่าวถึง สิทธิอันโอนมิได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ก็คงหมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights) ของบุคคลแต่ละคน ซึ่งไม่สามารถโอนให้แก่กันและกันได้ ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนหรือบางกลุ่มจะถูกจำกัด

---

¹ ประเทศที่งดออกเสียง 8 ประเทศ ได้แก่ ไบโรรุสเซีย เช็กโกสโลวาเกีย โปแลนด์ ยูเครน สหภาพโซเวียต (ในขณะนั้นยังไม่ได้แยกออกเป็นประเทศต่าง ๆ ดังเช่นปัจจุบัน) ยูโกสลาเวีย ชาอูติอาระเบีย และ อัฟริกาใต้

¹⁶ กุลพล พลวัน, พัฒนาการสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, 2538), หน้า 47.

¹⁷ เสน่ห์ จามริก, “พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย”, วารสารธรรมศาสตร์ 12 (กันยายน 2526) : 5.

สิทธิหรือเสรีภาพ เนื่องจากการกระทำการฝ่าฝืนกฎหมายของรัฐหรือตกเป็นผู้ต้องหาสิทธิอัน โอนมิได้นี้ก็ยังไม่สูญสิ้นไป แม้ว่าจะตกเป็นจำเลยหรือผู้ต้องขังก็ตาม¹⁸

2.1.2 ประเภทของสิทธิตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948

หลังจากที่ได้มีการยอมรับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในปี ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) แล้ว องค์การสหประชาชาติได้จัดทำและได้ยอมรับสารัตถะที่มีผลผูกพันตามกฎหมายของพลเมือง และได้ตัดสินในกระบวนการการสร้างความแตกต่างระหว่างสิทธิ 2 กลุ่ม คือ สิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง ซึ่งได้นำเข้าไปบัญญัติไว้ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วย สิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง และอีกกลุ่มหนึ่งคือ สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม และ สิทธิทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่เข้าใจและยำแล้วยำอีก โดยสหประชาชาติว่าสิทธิทั้งหลายเหล่านี้ เป็น สิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้และขึ้นอยู่กับกันและกัน¹⁹

มีสองเหตุผลที่ใช้ในการแบ่งแยกสิทธิ 2 กลุ่มนี้ เหตุผลแรก คือ มีคำอ้างว่าสิทธิ ทั้งสองกลุ่มนี้จำเป็นต้องใช้การดำเนินการ เพื่อให้บรรลุผลในชนิดและวิธีการที่ต่างกันในระดับ ชาติ และมักจะถูกกล่าวอ้างว่า สิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง สามารถดำเนินการได้ในทันทีโดยไม่ต้องมีค่าใช้จ่าย ในขณะที่สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม จะต้องค่อย ๆ ดำเนินการ เพื่อให้บรรลุผลและมีต้นทุนค่าใช้จ่ายในการนี้ ซึ่งข้ออ้างนี้เป็นสิ่งที่ตื่นเขินเกินไป แต่ไม่ใช่เรื่องที่ เหลวไหลเสียทีเดียว การดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลซึ่งสิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมืองใน บางลักษณะจำเป็นต้องใช้ต้นทุนในการดำเนินการมากพอสมควร จะเห็นได้จากการที่ประเทศใน โลกที่สามบางประเทศประสบปัญหาความยากลำบากในการจัดสรรงบประมาณเพื่ออุดหนุนให้ ระบบตุลาการในประเทศของตน สามารถดำเนินงานได้อย่างเที่ยงธรรมสมความตั้งใจ และการมี พนักงานผู้บังคับใช้กฎหมายที่มีวินัยอย่างเพียงพอ ในขณะที่สิทธิในทางเศรษฐกิจและสิทธิทาง สังคมบางลักษณะอาจทำให้เห็นผลได้เพียงปราศจากการแทรกแซงจากรัฐบาล เช่น กรณีสิทธิใน การเข้าร่วมและจัดตั้งสหภาพแรงงาน เป็นสิ่งที่ไม่มีค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด อีกสิ่งหนึ่งที่เราจะเห็น ต่อไปคือ เหตุผลที่อ้างกันมากคือ สิทธิทางเศรษฐกิจและสิทธิทางสังคม โดยความจำเป็นจะมี

¹⁸ ประธาน วัฒนะวานิชย์ และคณะ, สิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2529), หน้า 306.

¹⁹ Asbjorn Eide, "Strategies for the Realization of the Right to food", in Human Rights in the Twenty-first Century, edited by Kathleen E. Mahoney and Paul Mahoney (Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1993), p. 460.

ค่าใช้จ่ายสูง เนื่องจากมีข้อสมมติฐานว่ารัฐจะต้องจัดหาซึ่งสิทธิเหล่านี้อย่างสมบูรณ์ได้ ก็จะเป็นการเก็บกำลังทางงบประมาณของรัฐ แต่ในหลายกรณีก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น²⁰

เหตุผลข้อ 2 เกี่ยวข้องกับข้อพิจารณาทางการเมือง คือ มีรัฐหลายรัฐที่จะให้สัตยาบันต่อกติกาว่าด้วยสิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง แต่จะไม่ให้สัตยาบันต่อกติกาว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม โดยที่เมื่อแบ่งแยกสิทธิทั้งหลายให้อยู่ในสาส์น 2 ฉบับแล้ว ประเทศที่มีปัญหาในเรื่องการดำเนินการให้บรรลุผลในสิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม ก็รับที่จะผูกพันตามสิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง ก็จะทำให้สัตยาบันต่อกติกาว่าด้วยสิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง แต่ความจริงเชิงประจักษ์ก็ไม่ได้สอดคล้องกับข้ออ้างดังกล่าวนี้ โดยแทบทุกประเทศจะให้สัตยาบันต่อกติกาทั้ง 2 ฉบับ มีเพียงบางประเทศที่รองรับเพียงฉบับเดียว และคือกติกาว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จนถึงสิ้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2522 ไม่มีประเทศใดที่ให้สัตยาบันต่อกติกาว่าด้วยสิทธิทางพลเมืองและสิทธิทางการเมือง แต่ไปให้สัตยาบันต่อกติกาว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม²¹

อย่างไรก็ตามประเภทของสิทธิที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้แบ่งออกเป็น "สิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง" (Civil and Political Rights) และ "สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม" (Economic and Social Rights) ซึ่งแบ่งได้ออกเป็น ดังนี้คือ

1. สิทธิขั้นพื้นฐานและสิทธิทางการเมือง สิทธิประเภทนี้ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติ 21 ข้อแรกของตัวปฏิญญาสากล ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงสิทธิตามธรรมชาติ (Natural Rights) ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม คือ สิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน ความเสมอภาค ความยุติธรรม และการแสวงหาความสุข (The rights to life, liberty, property, equality, justice and the pursuit of happiness)

สิทธิดังกล่าวนี้ประกอบไปด้วย สิทธิในทางอิสรภาพแห่งการเคลื่อนไหว (The right to freedom of movement) สิทธิที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สินโดยลำพังตนเองเช่นเดียวกันโดยร่วมกับผู้อื่น (The right to own property alone as well as in association with others) สิทธิที่จะทำการสมรส (The right to marry) สิทธิในความเสมอภาคกันตามกฎหมายและสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรม ถ้าถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาใด ๆ (The right to equality before the law and to fair trial of accused of any crime) สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว (The right to privacy) สิทธิในเสรีภาพแห่งการนับถือศาสนา (The right to religions freedom) สิทธิ

²⁰ Ibid., p. 460-461.

²¹ Ibid., p. 461.

ในการพูดโดยเสรีและการร่วมประชุมโดยสันติ (The right to free speech and peaceful assembly) สิทธิที่จะลี้ภัย (The right to asylum) การกระทำที่ถือว่าไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ได้แก่ การเป็นทาส (Slavery) การทรมาน (Torture) และการกักขังตามอำเภอใจ (Arbitrary detention) เป็นต้น

2. สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม สิทธิดังกล่าวนี้เริ่มตั้งแต่ข้อ 22 เป็นต้นไป เช่น สิทธิในการศึกษา (The right to education) สิทธิที่จัดตั้งสหพันธกรรมกร (The right to form trade union) สิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ดีของตนและครอบครัว (The right of everyone to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and his family) สิทธิในการพักผ่อนและเวลาว่าง รวมทั้งการจำกัดเวลาทำงานตามสมควร และวันหยุดงานเป็นครั้งคราวโดยได้รับเงินจ้าง (The right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay) เป็นต้น ฯลฯ

2.1.3 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษนักโทษ

“บุคคลใด ๆ จะถูกทรมาน หรือได้รับผลปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรม หรือต่ำช้าไม่ได้”²²

โดยเหตุที่ปฏิญญานี้มุ่งคุ้มครองบุคคลทุกประเภท ทุกคน และทุกชั้นวรรณะ ดังนั้น นักโทษจึงเป็นบุคคลประเภทหนึ่ง ที่ได้รับความคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญานี้ด้วยเช่นกัน การที่นักโทษได้รับโทษจำคุก ก็เพราะเขาทำผิดกฎหมายบ้านเมือง และการลงโทษนั้นก็เกินไปเพื่อตัด เสรีภาพและสูญเสียสิทธิบางประการ แต่สิทธิในความเป็นมนุษย์ในอันที่จะได้รับความคุ้มครองยังคงมีอยู่ เมื่อได้พิจารณาเนื้อความในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับการลงโทษนั้น รัฐจะออกกฎหมายเพื่อมาลงโทษบุคคลในลักษณะที่เป็นการทรมาน ทารุณโหดร้าย หรือผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้าไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นการขัดต่อสิทธิมนุษยชน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำต่าง ๆ ไว้ ดังนี้คือ

ทรมาน	หมายความว่าถึง	ทำให้ลำบาก ทำให้ทารุณ เช่น ทรมานตัว ทรมานสัตว์
โหดร้าย	หมายความว่าถึง	ร้ายกาจ ชั่วร้าย
มนุษยธรรม	หมายความว่าถึง	ธรรมของคน

²² ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 5.

ตำซ้ำ   หมายความว่าถึง เลวทราม

ปัญหาก็คือว่า การลงโทษอย่างไรจึงขัดต่อสิทธิมนุษยชนดังกล่าวข้างต้นหรือไม่ และจะเอามาตรฐานใดเป็นตัววัด เพราะในสังคมหรือในรัฐหนึ่ง ๆ การลงโทษบางอย่างอาจเป็นการทรมาน แต่ในขณะที่สังคมอื่นอาจเห็นว่าไม่เป็นการทรมานก็ได้ ดังนั้น บทลงโทษใดจะถือได้ว่าเป็นการขัดต่อปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจึงอาจขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการลงโทษของสังคมหรือรัฐหนึ่ง ๆ

อย่างไรก็ตาม การลงโทษที่ถือว่าเป็นการโหดร้าย ผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้านั้น อาจแยกออกได้ดังนี้ คือ²³

1. การลงโทษที่เป็นการโหดร้ายโดยสภาพ ได้แก่ การลงโทษต่อร่างกาย เช่น การตัดอวัยวะบางส่วน การเผาทั้งเป็น ตลอดจนการลงโทษที่มุ่งหมายให้ผู้ถูกลงโทษได้รับความเจ็บปวดทรมานทุกชนิด หรือการลงโทษที่มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจอย่างรุนแรง เช่น การขังห้องมืด เป็นต้น
2. การลงโทษที่เป็นการผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้าโดยสภาพ เช่น การตีตรวนล่ามโซ่ การประจานเพื่อให้อับอาย การบังคับให้ทำงานหนัก เป็นต้น
3. การลงโทษที่เป็นการโหดร้าย เนื่องจากลงโทษเกินสมควรแก่กรณี เกินสมควรแก่ความผิดที่ผู้กระทำความผิดได้กระทำลง หรือเกินสมควรแก่พฤติการณ์แห่งการกระทำ ตลอดจนเกินสมควรแก่สภาพของผู้กระทำความผิด เช่น ความเป็นผู้เยาว์
4. การลงโทษที่เป็นการผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้า อันเนื่องมาจากวิธีปฏิบัติในการลงโทษ สภาพของเรือนจำหรือทัณฑสถาน ตลอดจนสถานฝึกอบรม เช่น การเขียน โยนักโทษที่กระทำความผิด อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และความเป็นอยู่ที่เลวร้าย วิธีปฏิบัติที่ต่างไปจากวิธีที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน

2.2 สิทธิของนักโทษตามกฎหมายรัฐธรรมนูญในประเทศไทย

ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วรวมทั้งสิ้น 15 ฉบับ ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ ยกเว้นพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 ธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2502

²³ ภราดร ภคพัฒน, “การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับการลงโทษ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 98.

และ พ.ศ. 2505 จะมีบทบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยไว้ทุกฉบับ แต่จะมีมากบ้าง น้อยบ้างขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้นเป็นสำคัญ ดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของประเทศไทย มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย อยู่ 3 มาตรา คือ มาตรา 13-14 เช่น มาตรา 13 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมของประชาชน” เป็นต้น

แต่ในเบื้องต้นก่อนที่จะพิจารณาถึงสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยและสิทธิของนักโทษตามรัฐธรรมนูญ เห็นควรทำความเข้าใจกับความหมายของคำว่า “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ว่ามีความหมายอย่างไร

2.2.1 ความหมายของคำว่า “สิทธิ” และ “เสรีภาพ”

ความหมายของคำว่า “สิทธิ” (rights)

Alex Weill และ Francois Terre ได้ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิ” คือ “อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่น”²⁴

Black’s Law Dictionary ได้ให้ความหมายโดยทั่วไปของคำว่า “สิทธิ” คือ “อำนาจในการกระทำการใด ๆ”²⁵

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย ได้ให้ความหมายของ “สิทธิ” ไว้ว่า “ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้”²⁶

²⁴ Alex Weill and Francois Terre, *Droit Civil : Introduction generale*, 4th edition (Paris: Dalloz, 1979), p.20. อ้างใน วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, “สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ,” *วารสารกฎหมาย* (กันยายน 2540) : 7.

²⁵ Henry Campbell Black, *Black’s Law Dictionary*, Fifth Edition, (West Publishing Company, 1979), p. 1189.

²⁶ หยุต แสงอุทัย, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงทำปกเจริญผล, 2535), หน้า 218.

ศาสตราจารย์ ดร. วิษณุ เครืองาม ได้ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิ” ไว้ในแนวเดียวกับศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย คือ “ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้”²⁷

กล่าวโดยสรุปคำว่า “สิทธิ” หมายความว่า ความสามารถของบุคคลที่จะกระทำการใด ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองว่ามีอยู่และให้ความคุ้มครอง

ความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” (Liberty)

Salmond ได้ให้ความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ไว้ว่า “ประโยชน์ซึ่งบุคคลได้มาโดยปราศจากหน้าที่ในทางกฎหมายใด ๆ ต่อตนเอง”²⁸

Black’s Law Dictionary ให้ความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ว่า “ความอิสระที่จะกระทำการใด ๆ โดยปราศจากการควบคุมจากภายนอก”²⁹

ศาสตราจารย์จิติ ดิงศภัทย์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “เสรีภาพ” ว่าหมายถึง “ความมีอิสระในการกระทำหรืองดเว้นการกระทำ”³⁰

กล่าวโดยสรุป “เสรีภาพ” หมายความว่า “ความมีอิสระที่บุคคลจะกระทำการใด ๆ ได้ภายในขอบเขตของกฎหมาย”

อย่างไรก็ตาม ถ้าเสรีภาพใดมีกฎหมายรับรองในความมีอยู่ และกฎหมายให้ความคุ้มครองเสรีภาพนั้น ก็อาจจะเป็นสิทธิด้วย ดังที่เรียกว่า “สิทธิในเสรีภาพ” (Rights to Liberty)

สำหรับในทางวิชาการเมื่อกล่าวถึงสิทธิตามกฎหมายจะต้องมีสาระสำคัญ 4 ประการ คือ³¹

²⁷ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2530), หน้า 640.

²⁸ คัดจาก หยุต แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, หน้า 223.

²⁹ Henry Campbell Black, Black’s Law Dictionary, p. 827.

³⁰ จิติ ดิงศภัทย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตรา, (พระนคร : เนติบัณฑิตยสภา, 2503), หน้า 130.

³¹ George White Paton, A Textbook of Jurisprudence, Forth Edition (Oxford : Oxford University Press, 1972), p. 285.

1. ผู้ทรงสิทธิ (The holder of the right)
2. การกระทำหรือละเว้นการกระทำ (The act or forbearance to which the act relates)
3. วัตถุแห่งสิทธิ (The res concerned or the object of the right)
4. หน้าที่ของบุคคล (The person bound the duty)

สิทธิและหน้าที่ของบุคคลเป็นของคู่กัน จะมีสิทธิโดยไม่มีหน้าที่ไม่ได้หรือโดยกลับกันหน้าที่ทำให้เกิดสิทธิหรือสิทธิทำให้เกิดหน้าที่ แต่กลับกันเสรีภาพไม่จำเป็นที่จะต้องมีสาระสำคัญดังกล่าว

2.2.2 รัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่ชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันในสังคม นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง สังคมมนุษย์ในยุคศักดินา สิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนไม่ได้รับการรับรองอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นสิทธิเสรีภาพในทางความคิด ร่างกาย หรือเศรษฐกิจ อำนาจปกครองทั้งหมดอยู่ที่เจ้านครหรือกษัตริย์ ไม่มีกฎหมายที่จะจำกัดอำนาจของผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้อำนาจปกครองโดยชัดแจ้ง³² ทำให้ผู้ปกครองใช้อำนาจได้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองแต่ละคนว่าจะใช้อำนาจในการปกครองเป็นไปในทางที่มีคุณธรรมมากน้อยเพียงใด เมื่อผู้ใต้ปกครองถูกกดขี่ข่มเหงมาก ๆ ประกอบกับลัทธิทุนนิยมพัฒนาขึ้นมา แนวความคิดในเรื่องสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนและการจำกัดอำนาจรัฐแพร่หลาย จึงทำให้ประชาชนลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ

เอกสารฉบับแรกที่แสดงถึงหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมก็คือ มหาบัตรแม็กนา คาร์ตา (Magna Carta) ซึ่งตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1758 (ค.ศ. 1215) ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยลายลักษณ์อักษรฉบับแรกของโลก³³ ซึ่งกำเนิดมาจากความต้องการของเหล่าขุนนางที่ต้องการจำกัดการพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นและให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน ถัดมาก็คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิ (Bill of Rights) ของอังกฤษ ซึ่งตราขึ้นมาเมื่อ ค.ศ. 1689 การประกาศอิสรภาพของชาวอเมริกันในปี ค.ศ. 1776 ก็เป็นเอกสารอีกฉบับ

³² โภคิน พลกุล, “รัฐธรรมนูญไทยกับหลักประกันในเรื่องสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย,” *วารสารนิติศาสตร์* 14 (มีนาคม 2527), หน้า 97-98.

³³ กระมล ทองธรรมชาติ, *วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ดวงดีการพิมพ์, 2524), หน้า 3.

หนึ่งซึ่งประกาศเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยประกาศว่า มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน มีหลักประกันสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และการแสวงหาความสุขให้ตนเอง ซึ่งจะได้รับควบคุมครองโดยรัฐที่สร้างขึ้นโดยความยินยอมพร้อมใจของประชาชน ประชาชนมีสิทธิโค่นล้มรัฐบาลและจัดตั้งรัฐบาลใหม่ได้ หลักการในการประกาศอิสรภาพนี้เอง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิ (Bill of Rights) ในรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกา

ในปี ค.ศ. 1789 ในคราวปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส จนเกิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของมนุษยชนและพลเมืองแห่งฝรั่งเศส (French Declaration of The Rights of Man and Citizen) ซึ่งได้กลายเป็นแบบอย่างให้กับอีกหลาย ๆ ประเทศในเวลาต่อมา ในการจัดทำรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญของประเทศต่าง ๆ ในโลก โดยนอกจากการกำหนดการประกาศอุดมการณ์ทางการเมือง (constitution as political manifesto) กติกาแห่งอำนาจ (power map) หรือเอกสารกำหนดเค้าโครงการปกครอง (organizational chart) ไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังต้องกำหนดบทบัญญัติซึ่งว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย เพื่อเป็นหลักประกันให้แก่ราษฎร ซึ่งในปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของมนุษยชนและพลเมืองแห่งฝรั่งเศสถึงกับมีคำกล่าวที่ว่า สังคมใดไม่มีหลักประกันสิทธิของราษฎร สังคมนั้นจะได้อธิปไตยรัฐธรรมนูญไม่³⁴

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญเสมอ แต่จะสั้นยาวมากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับสภาพของการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของแต่ละประเทศ แนวความคิดที่ว่าในรัฐธรรมนูญไม่จำเป็นต้องบัญญัติถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งที่ล้าสมัยไปเสียแล้ว ศาสตราจารย์ ดูชาเชค (Ivo D. Duchacek)³⁵ นักกฎหมายรัฐธรรมนูญ ผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งเห็นว่า โครงสร้างของรัฐธรรมนูญที่ทันสมัยจะประกอบด้วยส่วนสำคัญ 4 ส่วน คือ

1. คำปรารภ (Preamble) ซึ่งอาจจะเป็นการชี้แจงแถลงนโยบายหรืออุดมการณ์ทางการเมืองไปในตัว
2. กติกาการปกครองประเทศ (Organization Chart) เป็นการกล่าวถึงอำนาจอธิปไตย การใช้อำนาจอธิปไตย องค์การทางการเมือง การเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองและการสิ้นสุด และอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ขององค์กรภายในรัฐ

³⁴ วิษณุ เครืองาม, “สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ,” ใน สู่สิทธิมนุษยชน. วิฑิต มั่นตรารักษ์ และ วิมลศิริ ชำนาญเวช, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 31.

³⁵ Ivo D. Duchacek, Rights & Liberties in the world today, (Santa Barbara : ABC CLID, 1973), p. 25-26.

3. กฎเกณฑ์ในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (Amendatory Articles) ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการต่าง ๆ ในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ

4. บทบัญญัติที่ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ (Bill of Rights) ซึ่งกล่าวถึงอำนาจของประชาชนว่าจะทำอะไรได้ไม่ได้เพียงใด

ดังนั้นในปัจจุบันรัฐเสรีประชาธิปไตย ซึ่งล้วนแต่ยึดมั่นในลัทธิปัจเจกชนนิยม ซึ่งลัทธินี้สอนว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีศักดิ์ศรี ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์จะปรากฏออกมาให้เห็นได้ก็ด้วยการกระทำของมนุษย์แต่ละคน แต่การกระทำที่ว่านี้มนุษย์แต่ละคนจะสามารถกระทำหรือแสดงออกมาได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ทุกคนมีแดนแห่งเสรีภาพ ซึ่งภายในแดนเสรีภาพนี้มนุษย์ทุกคนจะกระทำการใด ๆ โดยอิสระปราศจากการแทรกแซงใด ๆ จากบุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแทรกแซงจากฝ่ายปกครอง ดังนั้นรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ของรัฐเสรีประชาธิปไตยจึงได้บัญญัติหลักการที่เกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ เพื่อที่จะให้ประชาชนในรัฐนั้น ๆ ได้ใช้สิทธิเสรีภาพนั้น ๆ ในการพัฒนาตนเองทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ หรือที่เรียกว่า สิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Right)³⁶

สำหรับประเทศไทยการบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในรัฐธรรมนูญมีมากบ้างน้อยบ้างตามแต่ละยุคสมัย ดังเช่น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ไม่ได้วางหลักการที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้เลย และการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของคนไทยได้มีมากขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มาบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น แต่รัฐธรรมนูญที่ให้หลักประกันในเรื่องสิทธิเสรีภาพมากที่สุด คงเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งได้วางหลักเกณฑ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยไว้ถึง 40 มาตรา (มาตรา 26 - มาตรา 65) อันเนื่องมาจากกระแสการเรียกร้องการปฏิรูปการเมือง อันจะเห็นได้จากคำปรารภของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ความว่า

“...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ประเทศไทยได้มีรัฐธรรมนูญประกาศใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาเป็นเวลากว่าหกสิบห้าปีแล้ว ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้มีการยกเลิกและแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญหลายครั้ง แสดงว่า รัฐธรรมนูญย่อมเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมแห่งกาลเวลาและสภาวะการณ์ของบ้านเมือง รัฐธรรมนูญจะต้องกำหนดกฎเกณฑ์สำคัญที่กระจ่างแจ้งชัดเจนสามารถใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ

³⁶ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, หน้า 15 - 16.

และเป็นแนวทางในการจัดทำกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญได้ และโดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 ได้บัญญัติให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้น ประกอบด้วย สมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งจากรัฐสภาจำนวนเก้าสิบเก้าคน มีหน้าที่จัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิรูปการเมืองและได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานกระแสพระราชดำรัสเพื่อเป็นสิริมงคลแก่การทำงาน *ภายหลังจากนั้น สภาร่างรัฐธรรมนูญได้จัดทำร่างรัฐธรรมนูญโดยมีสาระสำคัญเป็นการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐเพิ่มขึ้น ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ โดยได้คำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญและได้ดำเนินการตามขั้นตอนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2539 แล้วทุกประการ...”*

อย่างไรก็ตาม การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ก็มิได้หมายความว่า รัฐจะออกกฎหมายใด ๆ มาจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนไม่ได้เลย เพราะสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ จะมีลักษณะ 2 ประการ คือ 1. สิทธิสัมบูรณ์ (absolute rights) ซึ่งหมายถึง สิทธิเด็ดขาดไม่อาจจำกัดได้ 2. สิทธิสัมพัทธ์ (relative rights) ซึ่งหมายถึง มิใช่สิทธิเด็ดขาด แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือข้อจำกัดบางประการที่กำหนดกรอบไว้ แต่ข้อจำกัดในกรณีนี้ก็เกินไปเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้รับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้แยกออกได้ 3 ระบบ คือ³⁷

1. รับรองสิทธิเสรีภาพไว้เด็ดขาด คือ ไม่ยอมให้ออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เลย ข้อจำกัดสิทธิเสรีภาพได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญนั่นเอง การรับรองสิทธิและเสรีภาพตามแบบที่ 1 นี้ จะต้องกระทำอย่างระมัดระวังให้มากที่สุด เพราะเป็นการจำกัดอำนาจรัฐสภา สิทธิและเสรีภาพประเภทนี้ ดังเช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้รับรองไว้ ดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 38 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา นิิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติหรือปฏิบัติพิธีกรรม

³⁷ หยุด แสงอุทัย, หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2538), หน้า 154.

ตามความเชื่อของตน เพื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน...”

2. รับรองสิทธิเสรีภาพไว้อย่างกลาง คือ ไม่ยอมให้รัฐสภาออกกฎหมายจำกัดสิทธิโดยชอบใจ แต่ยอมให้ตัดสิทธิและเสรีภาพ โดยการออกกฎหมายเฉพาะบางประเภทหรือบางกรณีหรือเฉพาะกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในเวลานั้นเวลานี้ เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่างได้ การรับรองและคุ้มครองสิทธิประเภทนี้ มักจะมีถ้อยคำที่ใช้บัญญัติลักษณะดังนี้³⁸ คือ “บุคคลย่อมมีเสรีภาพใน...การจำกัดเสรีภาพเช่นว่านี้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะ เพื่อ...” ดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 44 บัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ การจำกัดเสรีภาพเช่นว่านี้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะ และเพื่อคุ้มครองความสะดวกของประชาชนที่จะใช้ที่สาธารณะ”

3. รับรองสิทธิและเสรีภาพไว้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายหรือมีบางท่านเรียกว่า การรับรองสิทธิแบบ “ฉากกำบัง”³⁹ คือ ยอมให้ออกกฎหมายจำกัดสิทธิและเสรีภาพโดยไม่จำกัดซึ่งหมายถึง รัฐธรรมนูญจะมีบทบัญญัติวางไว้เป็นหลักว่า บุคคลมีสิทธิเสรีภาพอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายซึ่งเป็นระบบที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 นำมาใช้ การรับรองสิทธิและเสรีภาพระบบที่ 3 นี้ เป็นการให้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติออกกฎหมายจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เสมอ จนบางท่านเห็นว่าไม่ได้รับรองสิทธิและเสรีภาพคุ้มครองเลย แต่ความจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุว่า

ก. เมื่อรัฐธรรมนูญบัญญัติคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพไว้ บุคคลก็ย่อมจะมีสิทธิเสรีภาพอยู่จนกระทั่งจะถูกจำกัดโดยกฎหมาย

ข. สภานิติบัญญัติจะออกกฎหมายได้เพียงแต่การจำกัดสิทธิและเสรีภาพจะออกกฎหมายยกเลิกหรือตัดสิทธิและเสรีภาพสิ้นเชิงไม่ได้

ค. กฎหมายที่สภานิติบัญญัติออกย่อมจะได้บัญญัติเป็นลักษณะทั่ว ๆ ไปจะบัญญัติเฉพาะเรื่องไม่ได้ ฉะนั้นจึงเป็นที่เห็นได้ว่าสภานิติบัญญัติจะไม่ออกกฎหมายจำกัดสิทธิและเสรีภาพพร่ำเพรื่อจนเกินความจำเป็น

ง. สภานิติบัญญัติ ประกอบด้วย สมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา ฉะนั้นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพโดยกฎหมายจึงต้องถือว่าเป็นการจำกัดด้วยความยินยอมของราษฎรเอง

³⁸ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, “รัฐธรรมนูญไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและกลไก,” ในรวมบทความทางวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ 80 ปี ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535), หน้า 111.

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

สำหรับในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พอดีจะสรุปสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญได้ดังต่อไปนี้⁴⁰

- (1) การรับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- (2) ความเสมอภาค
- (3) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย
- (4) ความคุ้มครองที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายอาญาอันหลัง
- (5) ความคุ้มครองจากข้อสันนิษฐานในคดีอาญาว่าไม่มีความผิด
- (6) สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียงและความเป็นอยู่ส่วนตัว
- (7) เสรีภาพในเคหสถาน
- (8) เสรีภาพในการเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่
- (9) เสรีภาพในการสื่อสาร
- (10) เสรีภาพในการนับถือศาสนา นิกาย ลัทธิทางศาสนา
- (11) เสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน
- (12) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น
- (13) เสรีภาพในทางวิชาการ
- (14) เสรีภาพในการศึกษาอบรม
- (15) เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ
- (16) เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะอื่น
- (17) สิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
- (18) เสรีภาพในพรรคการเมือง
- (19) สิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน การสืบมรดกและการได้รับค่าเวนคืน
- (20) เสรีภาพในการประกอบกิจการ หรือประกอบอาชีพ และการแข่งขันโดยเสรี
- (21) ความคุ้มครองที่จะไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน
- (22) สิทธิรักษาพยาบาลฟรี
- (23) สิทธิเด็กและเยาวชน

---

⁴⁰ มานิตย์ จุมปา, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, (เอกสารโรเนียวเย็บเล่มคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540) หน้า 22-23.

- (24) สิทธิคนชราอายุเกิน 60 ปี
- (25) สิทธิผู้พิการหรือทุพพลภาพ
- (26) สิทธิที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี
- (27) สิทธิฟ้องหน่วยงานของรัฐให้ปฏิบัติหน้าที่รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (28) สิทธิผู้บริโภค
- (29) สิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ
- (30) สิทธิได้รับข้อมูลในกิจกรรมที่จะมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต
- (31) สิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางปกครอง
- (32) สิทธิในการเสนอเรื่องราวร้องทุกข์
- (33) สิทธิในการฟ้องหน่วยราชการ
- (34) สิทธิในการต่อต้านการล้มล้างระบอบประชาธิปไตย

2.2.3 สิทธิของนักโทษตามรัฐธรรมนูญ

นักโทษซึ่งแม้จะเป็นบุคคลที่ถูกศาลพิพากษาว่า กระทำความผิดทางอาญาและอาจถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพบางประการ เพื่อเป็นการลงโทษจากการที่เขาได้ทำการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นก่อน แต่รัฐธรรมนูญก็ไม่ได้บัญญัติให้ปฏิบัติต่อเขาเยี่ยงเขามีชมนุชย์ ดังนั้นเขายังคงมีสิทธิบางประการในฐานะพลเมือง ยกเว้นสิทธิจะถูกจำกัดและรีดรอนโดยกฎหมาย สิทธิบางประการและเอกสิทธิของพลเมืองอาจถูกเพิกถอน เนื่องจากบุคคลกระทำความผิดอาญา แต่ไม่เคยมีกฎหมายบัญญัติให้เพิกถอนสิทธิของการเป็นพลเมืองหรือไม่ได้ให้ความคุ้มครองตามกฎหมาย

สำหรับในด้านการคุ้มครองสิทธิของนักโทษ ศาลซึ่งมีหน้าที่ให้หลักประกันสิทธิของพลเมืองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่น ๆ และเข้าแทรกแซงในกรณีบุคคลถูกละเมิดสิทธิหรือกรณีการถูกควบคุมตัวโดยมิชอบ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 90 ซึ่งบัญญัติว่า

“เมื่อมีการอ้างว่า บุคคลใดต้องถูกควบคุมหรือขังโดยผิดกฎหมายหรือถูกจำกัดสิทธิจากคำพิพากษาของศาล บุคคลเหล่านี้มีอำนาจยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ปล่อย คือ

- (1) บุคคลที่ถูกเข้าเช่นนั้น

- (2) สามัญญาหรือญาติของผู้นั้น หรือผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้อง
- (3) พนักงานอัยการ
- (4) ผู้บัญชาการเรือนจำหรือพัสดิ

เมื่อได้รับคำร้องดังนั้น ให้ศาลหมายเรียกเจ้าพนักงานหรือบุคคลอื่น ซึ่งก่อให้เกิดการควบคุม ชัง หรือจำคุก และผู้ที่ถูกควบคุม ชัง หรือจำคุกมาพร้อมกัน ถ้าเป็นที่พอใจ ศาลว่าการควบคุมหรือการชังนั้นผิดกฎหมายหรือการจำคุกนั้นผิดจากคำพิพากษา ก็ให้ศาลปล่อยตัวผู้นั้นไป”

สำหรับสิทธิของนักโทษที่พึงมีตามรัฐธรรมนูญ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ คือ

2.2.3.1 **หลักแห่งความเสมอภาค** หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ สิทธิของประชาชนที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากรัฐ ซึ่งหมายความถึง ความทัดเทียมกันระหว่างคนในชาติ โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) อันเนื่องมาจากเชื้อชาติ (Race) เผ่าพันธุ์ (Cruel) ตระกูล (Family) ศาสนา (Religion) หรือเพศ (Sex) อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลทุกคนในสังคมจะได้รับสิทธิและหน้าที่เหมือนกับทุกประการโดยไม่แตกต่างกัน เพราะบุคคลย่อมมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่างกันออกไปตามบทบาทในสังคม⁴¹ หลักแห่งความเสมอภาคได้มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของรัฐเสรีประชาธิปไตยแบบทุกรัฐประเทศไทยเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อครั้งเมื่อคณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งในวันที่คณะราษฎรทำการยึดอำนาจการปกครอง เหตุผลประการหนึ่งที่คณะราษฎรใช้เป็นแนวทางในการปกครองต่อไปก็คือการที่จะให้ราษฎรมีสิทธิเสมอกัน⁴² และหลังจากนั้นหลักแห่งความเสมอภาคก็ได้มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับ ดังเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

⁴¹ หยุต แสงอุทัย, คำอธิบายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511, (พระนคร : นำชัยการพิมพ์, 2512), หน้า 42. อ้างใน โกศล โสภาคย์วิจิตร, การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย, เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม มีนาคม 2523, หน้า 119.

⁴² กระทบ ทองธรรมชาติ, “การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และการปกครองสมัยประชาธิปไตย,” วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ ฉบับพิเศษ อนุสรณ์ศาสตราจารย์ หยุต แสงอุทัย, (2523), หน้า 213-214.

พุทธศักราช 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2538 ความว่า “ประชาชนชาวไทยไม่ว่า แหล่งกำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” และใน มาตรา 25 ความว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เท่าเทียมกัน” รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย พุทธศักราช 2540 ก็ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 ความว่า “ประชาชนชาวไทย ไม่ว่าเหล่ากำเนิด เพศหรือศาสนาใดย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน” และบัญญัติในมาตรา 30 ความว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชาย และหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน...”

ความเสมอกันในกฎหมาย มีความหมายดังนี้⁴³

- (1) ถ้ารัฐสภาออกกฎหมายต้องบัญญัติให้บุคคลได้รับผลปฏิบัติเท่า เทียมกัน จะออกกฎหมายให้บุคคลบางคนได้สิทธิพิเศษอย่างใด ๆ มิได้ แต่ทั้งนี้ หมายความว่า ภายใต้เงื่อนไขอย่างเดียวกัน จึงจะออกกฎหมายให้ผลปฏิบัติเท่าเทียมกัน
- (2) รัฐจะต้องปฏิบัติต่อคนไทยทุกคนเท่าเทียมกัน
- (3) ศาลในการพิจารณาพิพากษาคดี ก็ต้องให้ผลปฏิบัติต่อคู่ความ เท่าเทียมกัน

จากความในรัฐธรรมนูญและความหมายของหลักแห่งความเสมอภาคหรือความเสมอกันในกฎหมาย รัฐ องค์การของรัฐ ซึ่งรวมความหมายถึง องค์การฝ่ายบริหาร ด้วยจะต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกัน และปฏิบัติต่อบุคคลที่ แตกต่างกันในสาระสำคัญแตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ถ้ารัฐปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญแตกต่างกันหรือปฏิบัติต่อบุคคลแตกต่างกันในสาระสำคัญที่ เหมือนกันก็เท่ากับว่ารัฐได้ปฏิบัติโดยขัดต่อหลักแห่งความเสมอภาค⁴⁴ ดังนั้นนักโทษซึ่งได้รับ โทษจำคุกโดยคำพิพากษาของศาลอันเนื่องมาจากการกระทำความผิด จึงมิได้อยู่ในสถานะของ บุคคลธรรมดาทั่วไป อันจะอ้างหลักแห่งความเสมอภาคในการที่จะได้รับการปฏิบัติจากรัฐอย่าง เท่าเทียมกันกับบุคคลทั่วไป เช่น ไม่สามารถอ้างได้ว่า ตนเองสมควรจะได้รับการติดต่อสื่อสาร อย่างอิสระเสรี การติดต่อสื่อสารอาจทำได้แต่ก็ต้องอยู่ ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กฎหมายบัญญัติ แต่ นักโทษสามารถที่จะอ้างหลักแห่งความเสมอภาคได้เสมอกับบุคคลที่อยู่ในสถานะนักโทษด้วยกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสาระสำคัญอย่างเดียวกัน แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงประเภทของนักโทษด้วย คือ เป็น

⁴³ วิษณุ เครืองาม, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520, (พระนคร : นำอักษรการพิมพ์, 2520), หน้า 56.

⁴⁴ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, หน้า 69.

นักโทษชั้นเยี่ยม ชั้นดีมาก ชั้นดี ชั้นกลาง ชั้นเลว ชั้นเลวมาก นักโทษที่อยู่ในชั้นเดียวกันก็จะได้รับสิทธิประเภทเดียวกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ

2.2.3.2 หลักในเรื่องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (human dignity) เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีบัญญัติมาก่อนในรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ โดยได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 4 บัญญัติว่า

“ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

และมาตรา 26 บัญญัติว่า

“การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์การ ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

ในอดีตกาลแนวความคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เกิดจากความคิดดั้งเดิมที่ว่า รัฐไม่เคยคำนึงถึงหรือให้ความเคารพในสิทธิหรือเกียรติของประชาชน ซึ่งในระยะหลังแนวความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นว่า รัฐไม่มีอำนาจจะกระทำการใด ๆ อันนำไปสู่การละเมิดต่อเกียรติของประชาชนในการดำเนินชีวิต ทั้งในแง่ของความเป็นส่วนตัว และในแง่ของสังคม⁴⁵ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์สมควรได้รับความคุ้มครองอย่างสมบูรณ์ เพราะเหตุว่าศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการบัญญัติกฎหมาย ดังนั้นศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์จึงอยู่เหนือตัวบทบัญญัติแห่งกฎหมาย⁴⁶ และผลของมาตรา 4 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ความว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...ย่อมได้รับความคุ้มครอง” ซึ่งเป็นหลักให้ความเคารพและคุ้มครองศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์โดยทั่วไป ผลทางกฎหมายจึงมีว่า รัฐหรือองค์กรของรัฐจะวางระเบียบหรือออกกฎหมาย ซึ่งมีความหมายรวมถึง กฎหมายเอกชนด้วยในลักษณะเป็นการละเมิดซึ่งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ไม่ได้ และเมื่อรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดกฎหมายใด ๆ ที่เป็นการขัดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงเป็นอันบังคับใช้ไม่ได้ และความในมาตรา 26 ที่บัญญัติว่า “การใช้อำนาจขององค์กรของรัฐทุกองค์การ ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์...” นั้นหมายความว่า

⁴⁵ กมลชัย รัตนสกาวงศ์, หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, 2537), หน้า 109.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

1. การใช้อำนาจขององค์กรของรัฐนั้นมิกฎหมายให้อำนาจให้ทำได้ และกฎหมายนั้นต้องไม่ใช่กฎหมายที่ละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
2. องค์กรของรัฐจะต้องไม่ใช่อำนาจนั้น เกินเลย หรือบิดเบือน หรือใช้วิธีการในอันที่จะเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ปัญหาที่คือคำว่า “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” จะมีความหมายครอบคลุมถึงเรื่องใดบ้าง ซึ่งอาจจะสรุปได้ว่า ควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร คือ แต่ละคนย่อมมีสิทธิเสรีภาพในการที่จะปฏิบัติต่อกันและกันเยี่ยงทาง สัตว์ สิ่งของไม่ได้⁴⁷ ดังนั้นถ้าคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของนักโทษ ในการที่จะให้นักโทษฝึกวิชาชีพหรือการบังคับใช้แรงงานก็ต้องคำนึงถึงว่างานหรือวิชาชีพที่ให้นักโทษทำนั้นเป็นงานที่คนทั่ว ๆ ไปสามารถทำเป็นปกติหรือไม่ ถ้างานหรือวิชาชีพนั้นคนทั่ว ๆ ไปก็สามารถทำได้และทำกันอยู่ การให้นักโทษฝึกอาชีพหรือใช้แรงงานนักโทษนั้นก็ไม่ใช่เป็นการละเมิดศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของนักโทษ

สรุป จากหลักรัฐธรรมนูญที่ยกมาดังกล่าวแล้ว จะส่งผลต่อมา คือ กฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษนักโทษหรือการปฏิบัติต่อนักโทษต่าง ๆ กฎหมายหรือระเบียบเหล่านั้น ก็จะเป็นไปโดยขัดต่อรัฐธรรมนูญในเรื่องหลักแห่งความเสมอภาคหรือขัดต่อหลักศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิเสรีภาพของนักโทษในเรื่องอื่น ๆ ที่นักโทษพึงได้รับไม่ได้ ถ้ากฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ ที่ออกมาใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันหรือที่จะออกมาในอนาคต ขัดต่อรัฐธรรมนูญก็จะส่งผลให้กฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ นั้นใช้บังคับมิได้

2.2.4 การสูญเสียและการจำกัดสิทธิของนักโทษตามกฎหมายต่าง ๆ

ภายใต้ระบบแห่งกฎหมาย การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ไม่อาจกระทำหรือล่วงละเมิดได้ ยกเว้นโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายและหลักนิติธรรม (Rule of Law)⁴⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในส่วนที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล⁴⁹ ได้บัญญัติว่า

⁴⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, “รัฐธรรมนูญใหม่กับงานของตำรวจ,” ในเอกสารประกอบการสัมมนากระบวนการยุติธรรมกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 22.

⁴⁸ ประธาน วัฒนวานิชย์ และคณะ, สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย, หน้า 311.

⁴⁹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540, มาตรา 29.

“การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้

...

จะเห็นได้ว่า โดยหลักแล้วรัฐจะออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไม่ได้ เว้นแต่ที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น ซึ่งกฎหมายที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารหรือรัฐกระทำการต่าง ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยปกติแล้วจะได้แก่ พระราชบัญญัติและพระราชกำหนด⁵⁰ ดังนั้นการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐจะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะสามารถกระทำได้อีกต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้โดยชัดแจ้งเท่านั้น

สำหรับบุคคลที่ศาลมีคำพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำความผิด นอกจากต้องอยู่ภายใต้การลงโทษแล้ว เขายังอาจสูญเสียสิทธิหลายประการ แต่การสูญเสียสิทธิที่สำคัญ สิทธิในความเป็นพลเมือง (citizenship) สถานะของบุคคล (identity of person) และทรัพย์สิน (property)⁵¹ แต่ความจริงประการหนึ่งในปรัชญาการลงโทษผู้กระทำความผิด ก็คือ การก่อให้เกิดผลสำคัญ 2 ประการ คือ (1) การแก้ไขบำบัด และ (2) การคุ้มครองสังคม หลักการแก้ไขบำบัดนั้นจะต้องปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดแต่ละคนและให้เหมาะสมแก่บุคคลผู้กระทำความผิดแต่ละคน การลงโทษจำคุกจะเป็นผลให้ผู้กระทำความผิด สูญเสียเสรีภาพโดยอัตโนมัติ ไม่ว่าผู้พิพากษาโทษจะคำนึงถึงสิทธิของผู้กระทำความผิดหรือไม่ ดังนั้นการสูญเสียสิทธิโดยนัยนี้ จึงต้องมีเหตุผลสนับสนุน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไข ปรับแต่งผู้กระทำความผิดให้กลับตนเป็นคนดี และคุ้มครองสังคมเท่านั้น⁵²

ในประเทศสหรัฐอเมริกา บุคคลที่ได้รับคำตัดสินว่ากระทำความผิดทางอาญาอาจสูญเสียหรือถูกจำกัดสิทธิ ทั้งทางแพ่งและทางการเมือง ทั้งโดยผลทางตรงและทางอ้อม ซึ่งโดยหลัก ๆ แล้ว มี 4 ประการ ดังนี้คือ

⁵⁰ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, หน้า 59.

⁵¹ Charles L. Newman, Sourcebook on Probation, Parole and Pardons, Second Edition (Illinois : Charles C. Thomas, 1964), p. 26-27.

⁵² Sol Rubin, “Loss and Curtailment of Rights,” Crime and Justice Vol. 3, (New York : Basic Books, 1971), p. 25.

1. สิทธิทางแพ่ง (Civil-death Statutes)

มีกฎหมายบางฉบับที่อาจทำได้สภาวะการสูญเสียสิทธิทางแพ่งติดตัวไปกับผู้กระทำความผิดได้ ซึ่งโดยทั่วไปอยู่บนพื้นฐานของการตัดสินลงโทษจำคุกหรือประหารชีวิต ในปัจจุบันกฎหมายที่เกี่ยวกับการสูญเสียสิทธิทางแพ่งก็ยังคงมีอยู่ ตัวอย่างของการสูญเสียสิทธิทางแพ่งของผู้กระทำความผิด ก็คือ สิทธิการออกเสียงทางการเมืองทั่วไป สิทธิในการได้รับตำแหน่งทางการเมือง การเป็นพยาน และการห้ามเป็นลูกขุน เป็นต้น⁵³

2. สิทธิที่ถูกระงับลงชั่วคราว (Suspended Rights)

มีสิทธิบางประการซึ่งอาจถูกระงับลงชั่วคราวในช่วงที่ผู้กระทำความผิดอยู่ระหว่างได้รับโทษจำคุก ในรัฐบางรัฐได้กำหนดไว้โดยชัดแจ้งโดยกฎหมายว่า นักโทษไม่มีสิทธิที่จะฟ้องร้องคดีได้ในระหว่างที่รับโทษจำคุก นอกจากนี้ในหลาย ๆ รัฐได้บัญญัติกฎหมายระงับสิทธิลงชั่วคราวในระหว่างที่รับโทษจำคุก เช่น สิทธิที่จะดำรงตำแหน่งเกี่ยวกับราชการบ้านเมือง หรือตำแหน่งเกียรติยศ หรือตำแหน่งที่สมควรได้รับความไว้วางใจ (The rights to hold public office or positions of honor or trust in suspended during imprisonment)⁵⁴ และโดยส่วนใหญ่แล้ว สิทธิในการเป็นพยานก็จะถูกระงับลงด้วย แต่ก็มีรัฐเป็นจำนวนไม่น้อยที่กำหนดว่า การให้การเป็นพยานของผู้กระทำความผิดอาจกระทำได้ในคุก

3. การเอาไปซึ่งสิทธิอย่างถาวร (Permanent Deprivation)

ผู้กระทำความผิดซึ่งถูกพิพากษาลงโทษว่ากระทำความผิดทางอาญาอย่างร้ายแรง หรือกระทำความผิดอาญาที่ถูกระบุว่า เป็น “ความเลวทรามอย่างมาก” (moral turpitude) อาจมีผลต่อการสูญเสียสิทธิบางประการโดยสิ้นเชิง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว บทบัญญัติของกฎหมายเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียขึ้น เมื่อมีคำพิพากษาลงโทษและในกรณีที่นักโทษต้องการสิทธิกลับคืนมาใหม่ก็ต้องอาศัยโดยบทบัญญัติของกฎหมายเช่นเดียวกัน เช่น ในรัฐบางรัฐได้กำหนดให้นักโทษที่กระทำความผิดทางอาญาอย่างร้ายแรง เสียสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งโดยบริบูรณ์ เว้นเสียแต่จะมีการนิรโทษกรรม หรืออภัยโทษ หรือโดยวิธีการอื่น ๆ ก็อาจทำให้สิทธินี้กลับคืนมาได้⁵⁵

⁵³ Charles L. Newmom, Sourcebook on Probation, Parole and Pardons, p. 27.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 27-28.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 29.

ใน 36 รัฐการพิพากษาลงโทษเกี่ยวกับการกระทำความผิดทางอาญาอย่างร้ายแรง และมีการจำคุกไปด้วยในตัว ถือเป็นเหตุหย่าได้ตามกฎหมาย และถ้ามีคำสั่งให้หย่าแล้ว การนิรโทษกรรม ก็ไม่ทำให้สิทธิในการสมรสกลับคืนมาใหม่ แม้ในเขตอำนาจศาลบางเขต บุตรของผู้กระทำความผิดทางอาญาอย่างร้ายแรงสามารถเป็นบุตรบุญธรรมผู้อื่นได้โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากนักโทษ⁵⁶

4. การเสียไปซึ่งสิทธิโดยคณะกรรมการหรือคณะกรรมการ (Deprivation by Commissions or Boards)

การตัดสินลงโทษจำคุกอาจถือเอาเป็นหลักเกณฑ์ของหน่วยงานราชการหรือคณะกรรมการบริหาร ในการกำหนดหลักเกณฑ์ให้ผู้กระทำความผิดเสียสิทธิบางประการไป ซึ่งเป็นวิธีทางอ้อมในการกำหนดสิทธิของผู้กระทำความผิด เช่น สิทธิเกี่ยวกับการจ้างงานของรัฐ สิทธิในการให้ใบอนุญาต หรือการถอนใบอนุญาต สำหรับอาชีพบางอาชีพ สิทธิเกี่ยวกับการได้รับค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายและสิทธิเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในอเมริกา การเสียไปซึ่งสิทธินี้อาจถูกกำหนดโดยคณะกรรมการหรือคณะกรรมการบริหารของรัฐมากกว่าจะกำหนดโดยศาล⁵⁷

กฎหมายของรัฐโดยทั่ว ๆ ไป จะระบุรายชื่ออาชีพบางอาชีพที่บุคคลอาจถูกทำให้เสียสิทธิในการประกอบอาชีพได้ หากบุคคลผู้นั้นถูกตัดสินว่ากระทำความผิดทางอาญา เช่น นักบัญชี ช่างตัดผม วิศวกรโยธา นักสืบ คนขับรถ สับหระอ (embalmer) ช่างแต่งผม เภสัชกร หมอสูตินารีเวช หมอกายภาพบำบัด ทันตแพทย์ แพทย์ ทนายความ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักเกณฑ์ทั่วไปว่า หน่วยงานราชการ ศาล หรือหน่วยงานของรัฐ อาจปฏิเสธการออกคำขออนุญาตหรือใบอนุญาต หรืออาจถอนคำอนุญาต หรือใบอนุญาตในอาชีพดังกล่าวได้ ในกรณีที่มีการแสดงให้เห็นว่า ผู้กระทำความผิดได้ถูกศาลตัดสินว่า กระทำความผิดอาญาอย่างร้ายแรง หรือความผิดอาญาที่เกี่ยวข้องกับความเลวทรามอย่างมาก หรือความผิดที่ระบุเฉพาะไว้ว่าเป็นหลักเกณฑ์ของการยกเว้น แต่ในกรณีที่มีการถอนใบอนุญาตเกิดขึ้น ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่เฉพาะของฝ่ายบริหาร ผู้กระทำความผิดก็มีสิทธิที่จะอุทธรณ์ต่อศาลให้พิจารณาได้ อย่างไรก็ตามศาลจะไม่ลบล้างคำตัดสินของรัฐ โดยปราศจากการใช้ดุลพินิจ⁵⁸

สำหรับประเทศไทยกฎหมายพื้นฐานซึ่งจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคล ก็คือ ประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับความผิดและกำหนดโทษไว้ด้วย

⁵⁶ Ibid.,

⁵⁷ Ibid.,

⁵⁸ Ibid.,

ประเภทของโทษที่บัญญัติไว้เป็นการจำกัดสิทธิของบุคคลที่กระทำความผิดได้มีบัญญัติไว้ใน มาตรา 18 แห่งประมวลกฎหมายอาญา คือ

1. โทษประหารชีวิต เป็นการจำกัดสิทธิในการมีชีวิต
2. โทษจำคุก เป็นการจำกัดเสรีภาพ
3. โทษกักขัง เป็นการจำกัดเสรีภาพ
4. โทษปรับ เป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สิน
5. โทษริบทรัพย์สิน เป็นการจำกัดสิทธิในทรัพย์สินซึ่งมีไว้หรือ ได้จากการกระทำความผิด

นอกจากประมวลกฎหมายอาญาซึ่งเป็นกฎหมายพื้นฐานในการจำกัดสิทธิ และเสรีภาพของผู้กระทำความผิด ยังมีกฎหมายซึ่งรื้อถอนสิทธิของผู้กระทำความผิดที่สำคัญ คือ⁵⁹

(1) การเข้ารับราชการหรืออยู่ในราชการ พระราชบัญญัติระเบียบ ข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 มาตรา 24 บัญญัติว่า ผู้ที่จะเข้ารับราชการเป็นข้าราชการ พลเรือนต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้ (10) ไม่เป็นผู้เคยต้องรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาถึง ที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ

ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้ ผู้ต้องโทษจำคุก ยกเว้นความผิดที่ ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ ย่อมไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้ารับราชการได้

นอกจากนี้ กฎ ก.พ. ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2518 ออกตามความใน พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 ว่าด้วยการกระทำความผิดที่ปรากฏโดย ชัดแจ้ง

ข้อ 1. การกระทำอาญาจนได้รับโทษจำคุก หรือโทษจำคุก หรือ โทษหนักกว่าจำคุก โดยคำพิพากษาถึงที่สุด หรือได้รับโทษหนักกว่าจำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับ ความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ กฎ ก.พ. นี้ให้ถือว่า เป็นการกระทำผิดวินัย อย่างร้ายแรง และผู้มีอำนาจบรรจุข้าราชการพลเรือนสามัญ ตามมาตรา 86 หรือผู้บังคับบัญชา ตาม มาตรา 92 วรรค 3 สามารถสั่งลงโทษทางวินัยโดยสั่งให้ออก ปลดออก หรือไล่ออกโดยไม่ สอบสวนก็ได้

⁵⁹ ประธาน วัฒนวานิชย์ และคณะ, สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาใน ประเทศไทย, หน้า 311-320.

(2) การจ้างแรงงาน ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การคุ้มครองแรงงาน ลงวันที่ 16 เมษายน 2515 ข้อ 47 (6) ในกรณีที่ลูกจ้างประจำต้องโทษตามคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก นายจ้างมีสิทธิเลิกจ้างได้โดยไม่ต้องจ่ายค่าชดเชยให้ มีข้อน่าสังเกตว่า คำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในประกาศนี้ ไม่ยกเว้นกรณีกระทำความผิดโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ เช่น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน ในข้อ (1)

(3) สิทธิเลือกตั้ง พระราชบัญญัติเลือกตั้งหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติเลือกตั้ง พ.ศ. 2499 ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2499 บัญญัติว่า

มาตรา 16 ผู้เลือกตั้งต้องมีใช้เป็นผู้ต้องคุมขังอยู่โดยหมายของศาล ในวันเลือกตั้งทั้งต้องมีคุณสมบัติตามมาตรา 17 และไม่ขาดคุณสมบัติตามมาตรา 18

ในปัจจุบันสิทธิเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งของผู้ต้องขังถูกจำกัดโดยบทบัญญัติของกฎหมาย คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 106 และมาตรา 109 ดังนี้ คือ

มาตรา 106 บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ ในวันเลือกตั้งเป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง คือ

(4) ต้องคุมขังอยู่โดยหมายของศาลหรือโดยคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย

มาตรา 109 บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ เป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ

(4) ต้องคำพิพากษาให้จำคุกและถูกคุมขังอยู่ โดยหมายของศาล

(5) เคยต้องคำพิพากษาให้จำคุกตั้งแต่สองปีขึ้นไป โดยได้พ้นโทษมายังไม่ถึงห้าปีในวันเลือกตั้ง เว้นแต่ในความผิดอันได้กระโดยประมาท

(7) เคยต้องคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลให้ทรัพย์สินตกเป็นของแผ่นดิน เพราะร่ำรวยผิดปกติหรือมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ

(4) การขอใบอนุญาตจากทางราชการ

(ก) พระราชบัญญัติรถยนต์ พ.ศ. 2522 ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2522

มาตรา 47 ผู้ขอใบอนุญาตขับรถตามมาตรา 43 (2) (3) (4) (5) หรือ (6) ต้องไม่เคยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษหรือถูกเจ้าพนักงานเปรียบเทียบปรับตั้งแต่สองครั้งขึ้นไป สำหรับความผิดเกี่ยวกับการขับรถอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ เว้นแต่จะพ้นโทษครั้งสุดท้ายไม่น้อยกว่าหกเดือนแล้ว

- (ก) ฝ่าฝืนสัญญาณจราจรหรือเครื่องหมายจราจร
- (ข) ในขณะเมาสุราหรือของเมาอย่างอื่น
- (ค) ในลักษณะกีดขวางการจราจร
- (ง) ใช้ความเร็วเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด
- (จ) โดยประมาทหรือน่าหวาดเสียวอันอาจเกิดอันตรายแก่

บุคคลหรือทรัพย์สิน

- (ฉ) โดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยหรือความเดือดร้อนของ

ผู้อื่น

- (3) ไม่มีลักษณะต้องห้ามตาม มาตรา 47 (3)

มาตรา 49 ผู้ขอใบอนุญาตขับรถตามมาตรา 43 (4) หรือ (5) ต้อง

- (3) ไม่มีลักษณะต้องห้ามตาม มาตรา 47 (3)

(8) ไม่เคยเป็นผู้ได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ หรือความผิดเกี่ยวกับความสงบสุขของประชาชนหรือความผิดเกี่ยวกับการก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อประชาชน ความผิดเกี่ยวกับเงินตรา ความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดต่อชีวิต ความผิดต่อร่างกาย ความผิดต่อเสรีภาพ ความผิดฐานลักทรัพย์ และวิ่งราวทรัพย์ ความผิดฐานกรรโชก ริดเอาทรัพย์ ชิงทรัพย์และปล้นทรัพย์ ความผิดฐานยักยอก ความผิดฐานรับของโจร และความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ตามประมวลกฎหมายอาญา หรือโดยคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ หรือพ้นโทษมาแล้วไม่น้อยกว่าสามปี

มาตรา 50 ในกรณีและผู้ขอรับใบอนุญาตขับรถตามมาตรา 43 (4) หรือ (5) เป็นผู้ขาดคุณสมบัติตามมาตรา 48 (8) แต่พ้นโทษจำคุกมาแล้วไม่น้อยกว่า

- (1) หกเดือนสำหรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาไม่เกินสามเดือน

(2) หนึ่งปีสำหรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาไม่เกินสามเดือน แต่คดีนั้นเกี่ยวกับการใช้รถกระทำความผิด หรือ

(3) หนึ่งปีหกเดือนสำหรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาเกินสามเดือน แต่ไม่เกินสามปี

และได้ยื่นคำร้องต่อนายทะเบียน โดยชี้แจงถึงเหตุผลที่ตนต้องโทษพร้อมกับแสดงหลักฐานว่าตนเป็นบุคคลที่มีความประพฤติเรียบร้อยควรไว้วางใจให้ ข้าราชการได้ ให้นายทะเบียนดำเนินการสอบสวนคำร้องดังกล่าว ฯลฯ

(ข) พระราชบัญญัติอาวุธปืน เครื่องกระสุน วัตถุระเบิด ดอกไม้เพลิง และสิ่งเทียมอาวุธปืน พ.ศ. 2490

ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ขออนุญาตไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2522 ข้อ 4 ผู้ใช้อาวุธปืนและเครื่องกระสุนปืนตามกฎกระทรวงนี้ต้องมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

(6) ไม่มีชื่อเสียงในทางทุจริตหรือเสื่อมเสียศีลธรรมหรือมี พฤติการณ์ที่เป็นภัยต่อสังคม

มีข้อสังเกตว่า กฎกระทรวงฉบับนี้มีได้บัญญัติคุณสมบัติของ ผู้ต้องโทษจำคุกไว้อย่างชัดเจน แต่ใช้ถ้อยคำที่มีความหมายกว้าง ซึ่งเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวางจนน่าสงสัยในการตีความ

(5) การเข้ารับราชการทหาร พระราชบัญญัติรับราชการทหาร พ.ศ. 2492 ลงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2497

มาตรา 14 บุคคลดังต่อไปนี้ ให้ลงบัญชีทหารกองเกินไว้ แต่ไม่ เรียกเข้ากองประจำการในยามปกติ คือ

(9) บุคคลซึ่งเคยต้องคำพิพากษาของศาลครั้งเดียวมีกำหนดโทษ จำคุกตั้งแต่สิบปีขึ้นไปก็ดี หรือต้องคำพิพากษามาหลายครั้งมีกำหนดโทษจำคุกรวมกันตั้งแต่สิบปี ขึ้นไปก็ดี หรือบุคคลซึ่งเคยต้องคำพิพากษาของศาลให้ส่งตัวไปอยู่ในเขตที่อันมีกำหนดก็ดี

มาตรา 21 บุคคลดังต่อไปนี้ไม่ต้องไปแสดงตนต่อ นายอำเภอ ตามมาตรา 16 มาตรา 18 หรือมาตรา 19 คือ

(1) สามเณรเปรียญ

(2) ผู้ที่อยู่ในระหว่างควบคุมหรือคุมขังของเจ้าหน้าที่

มีข้อนำสังเกตว่า กฎหมายไทยมีบทบัญญัติในเรื่องการรับราชการทหารในลักษณะยืดหยุ่นกว่ากฎหมายของบางรัฐในสหรัฐอเมริกา และมีได้ห้ามผู้เคยต้องขังเข้ารับราชการทหารโดยเด็ดขาด

(6) การห้ามบุคคลซึ่งเคยต้องโทษจำคุกในคดีอาญา เป็นลูกจ้างประจำและชั่วคราว คณะรัฐมนตรีได้เคยมีมติ เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2511 มิให้ผ่อนผันให้แก่บุคคลที่เคยต้องโทษจำคุกตามคำพิพากษาในความผิด ซึ่งกฎหมายให้ถือเอาการกระทำโดยทุจริตเป็นองค์ประกอบความผิดเข้าเป็นลูกจ้างของส่วนราชการ

ต่อมากระทรวงการคลังได้มีบันทึกเสนอความเห็นในเรื่องนี้โดยเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 มาตรา 24 (10) แล้วเห็นว่า ก.พ. อาจยกเว้นให้เข้ารับราชการได้และเสนอหลักเกณฑ์ในการจ้างบุคคลซึ่งเคยต้องโทษในคดีอาญาเข้าเป็นลูกจ้างของส่วนราชการไว้ ดังนี้

1. ผู้เคยต้องโทษจำคุกตามความพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก สำหรับความผิดที่กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ หัวหน้าส่วนราชการเจ้าของงบประมาณที่เทียบเท่าอธิบดี อาจพิจารณาจ้างเข้าเป็นลูกจ้างได้

2. ผู้เคยต้องโทษจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในคดีอื่น ซึ่งมีข้อความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความลหุโทษ เช่น ความผิดเกี่ยวกับชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน เป็นต้น เมื่อพ้นโทษมาเกิน 2 ปีแล้ว หัวหน้าส่วนราชการเจ้าของงบประมาณที่เทียบเท่าอธิบดีขึ้นไป อาจพิจารณาจ้างเข้าเป็นลูกจ้างได้

3. ผู้เคยต้องโทษจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในฐานะทุจริตต่อหน้าที่ราชการหรือรัฐวิสาหกิจ กล่าวคือ ถูกต้องโทษจำคุกฐานปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อให้ตนเองหรือผู้อื่นได้ประโยชน์ที่มิควรได้ เช่น ถูกต้องโทษจำคุกในคดียกยอกเงินหลวงหรือคดีเจ้าพนักงานรับสินบน เป็นต้น ห้ามจ้างเป็นลูกจ้างของส่วนราชการ

ผู้กระทำความผิดที่ถูกศาลตัดสินให้ลงโทษจำคุก นอกจากจะถูกจำกัดสิทธิหรือสิทธิถูกรีดรอนตามที่กล่าวมาแล้ว การต้องโทษจำคุกยังกระทบกระเทือนถึงสถานะทางครอบครัวในบางกรณีด้วย คือ การต้องโทษจำคุกจะเป็นเหตุฟ้องหย่า

การต้องโทษจำคุกจะเป็นเหตุฟ้องหย่า ตามกฎหมายลักษณะครอบครัว กฎหมายลักษณะครอบครัว ตราเมื่อ 27 พฤษภาคม 2478 มาตรา 1500 (4) ในการฟ้องหย่า ถ้าสามีหรือภริยาต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก ฯลฯ หรือต้องคำพิพากษาให้จำคุกในความผิดอย่างอื่นเกินกว่า 3 ปี อีกฝ่ายฟ้องหย่าได้ บทบัญญัติในมาตรานี้ได้ระบุนความผิดที่เป็นเหตุ

ฟ้องยาไว้หลายความผิด และความผิดอื่นซึ่งผู้กระทำผิดได้รับโทษจำคุกเกินกว่า 3 ปี เป็นเหตุให้คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งฟ้องยาได้

ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติ บรรพ 5 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวชำระใหม่ พ.ศ. 2519 ได้บัญญัติเหตุฟ้องยาดังนี้ มาตรา 1516 (2) สามีหรือภรรยาประพฤตชั่ว ไม่ว่าจะความประพฤตชั่วนั้นจะเป็นความผิดอาญาหรือไม่ ถ้าเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง

(ก)ได้รับความอับอายขายหน้าอย่างร้ายแรง

(ข)ได้รับความดูถูกเกลียดชัง เพราะเหตุที่คงเป็นสามีหรือภริยาของฝ่ายที่ประพฤตชั่วต่อไป หรือ

(ค)ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินควร ในเมื่อเอาสภาพฐานะและความเป็นอยู่ร่วมกันฉันสามีภริยามาคำนึง

มีข้อน่าสังเกตว่าเหตุหย่าในกฎหมายใหม่มีขอบเขตกว้างขวางกว่าเหตุหย่าตามกฎหมายเก่าและครอบคลุมความประพฤตชั่ว ซึ่งเป็นปัญหาในการนิยามความหมายอีกด้วย

2.3 ทฤษฎีการลงโทษ

ถึงแม้ว่าผู้กระทำความผิดจะต้องถูกจำกัดสิทธิหรือถูกริดรอนสิทธิบางประการ โดยผลของกฎหมายก็ตาม แต่ถึงกระนั้น การลงโทษผู้กระทำความผิดก็ต้องอยู่ในขอบเขต ซึ่งก็มีทฤษฎีต่าง ๆ ที่กล่าวถึงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการลงโทษ ทฤษฎีการลงโทษนี้ได้คิดค้นขึ้นโดยนักนิติศาสตร์ นักปราชญ์ และนักอาชญาวิทยาทางตะวันตก ซึ่งพยายามที่จะค้นหาว่า การลงโทษมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร อย่างไรก็ตามทฤษฎีการลงโทษก็แตกต่างกันไปตามค่านิยมของสังคม ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง และปฏิภริยาของชุมชนที่มีต่ออาชญากรรมต่างยุคต่างสมัย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. เพื่อแก้แค้นทดแทน อาจกล่าวได้ว่า การลงโทษทดแทนผู้กระทำความผิดเป็นรูปแบบการลงโทษที่มีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ แพร่หลายที่สุดจนตราบเท่าปัจจุบัน เป็นแนวความคิดที่ได้พัฒนามาจากหลักปรัชญาพื้นฐานที่ว่า อาชญากรรมเป็นการประทุษร้ายต่อผู้อื่น จึงสมควรที่จะได้รับการลงโทษสนองตอบ แก้แค้นให้สาสมอย่างรุนแรงกับอาชญากรรมที่ได้ก่อขึ้น เพื่อเป็น

การเน้นย้ำให้ ผู้กระทำผิดได้ตระหนักถึงผลกรรมที่ได้กระทำต่อผู้อื่น⁶⁰ ดังนั้น เมื่อบุคคลใดฆ่าบุคคลอื่นบุคคลนั้นก็สมควรที่จะได้รับความตายเป็นการตอบแทน ตามหลักตาต่อตา ฟันต่อฟัน (Eye for eye, tooth for tooth, hand for hand, ...)⁶¹

Kant ให้ความเห็นว่า เหตุที่ต้องลงโทษผู้กระทำความผิดก็เพื่อรักษาความยุติธรรมของโลกเอาไว้ คนที่ทำผิดกฎหมายไม่ได้เพียงแต่ทำผิดกฎหมายอย่างเดียว แต่เขาทำผิดกฎศีลธรรมของโลกด้วย มนุษย์เป็นสัตว์ศีลธรรม จึงต้องรับผิดชอบการกระทำของตน⁶² แต่โทษที่ผู้กระทำผิดสมควรได้รับต้องได้สัดส่วนพอดีทั้งในสภาพและความหนักเบาของเขา ส่วน Hegel เห็นว่า การลงโทษเป็นการยุติธรรม เพราะผู้ถูกลงโทษสมควรจะได้รับโทษ แต่เพื่อเป็นการยุติธรรมที่จะต้องมีการลงโทษก็ให้นำสิ่งอื่นนอกจากตัวความผิดที่กระทำลงเข้ามาประกอบในการพิจารณากำหนดโทษ

ในปัจจุบัน ทฤษฎีแก้แค้นทดแทนยังคงมีอิทธิพลอยู่ในความคิดของการลงโทษ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจาก ความรู้สึกและความคิดของประชาชนที่ยังเห็นว่า ผู้กระทำความผิดสมควรได้รับโทษเป็นการตอบแทนและอีกประการหนึ่ง คือ การดำเนินการหรือการบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายก็ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ ซึ่งเจ้าหน้าที่ในที่นี้ ก็คือ บุคคลธรรมดาเหมือนบุคคลทั่วไป ซึ่งมีความรู้สึกและความต้องการในการลงโทษเหมือนคนทั่วไป

2. เพื่อเป็นการข่มขู่ วัตถุประสงค์ของการลงโทษผู้กระทำความผิดตามทฤษฎีนี้ก็เพื่อประโยชน์สองประการ ประการที่หนึ่งคือ ทำให้ผู้กระทำความผิดซึ่งถูกลงโทษมีความเข็ดหลาบ ไม่กล้ากระทำความผิดซ้ำขึ้นอีก เหตุผลประการที่สอง คือ เพื่อเป็นตัวอย่างให้คนทั่วไป เห็นว่าเมื่อกระทำความผิดแล้วจะต้องได้รับโทษ เพื่อคนทั่วไปได้ทราบ จะได้เกรงกลัว ไม่กล้ากระทำความผิดขึ้นบ้าง⁶³ ซึ่งเป็นการ ลงโทษที่คำนึงถึงอนาคตเป็นสำคัญ คือ ต้องการข่มขู่ให้คนทั่วไปไม่กล้ากระทำความผิด และต้องการข่มขู่ให้ผู้เคยกระทำความผิดมาแล้วไม่กล้ากระทำความผิดอีก หลักการข่มขู่อาจแยก

⁶⁰ ประเสริฐ เมฆมณี, หลักทัณฑ์วิทยา, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2523), หน้า 56.

⁶¹ James A. Inciardi, Criminal Justice. Second Edition, (Florida : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1984), p. 449.

⁶² D.J.B. Hawkin, "Punishment and Moral Responsibility", in Theory of Punishment, Ed. Stanley E Grupp, p. 16., สทอน รัตน์ไพจิตร, "ทฤษฎีการลงโทษ : การนิติบัญญัติ", วารสารนิติศาสตร์ 12, (มีนาคม : 2524), หน้า 76.

⁶³ อุทิศ แสนโกติก, "หลักกฎหมายอาญา : การลงโทษ" ใน อุททิศานุสรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, 2515), หน้า 17.

ได้เป็น 2 ประการ คือ การข่มขู่เป็นรายบุคคลเป็นวิธีการลงโทษเพื่อข่มขู่ประกอบกับป้องกันไม่ให้ผู้กระทำความผิดไปกระทำความผิดซ้ำ โดยการกำหนดมาตรการและการจัดการลงโทษของศาลให้สอดคล้องกับประเภทและพฤติการณ์ของการกระทำความผิด เช่น การกระทำความผิดโดยเจตนา การกระทำความผิดโดยบันดาลโทสะ เป็นต้น ประการที่สองคือ การข่มขู่โดยทั่วไป ซึ่งมีหลักที่สำคัญวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับการข่มขู่บุคคลอื่นไม่ให้กระทำความผิดนั้น คือ มาตรการเพิ่มโทษแก่ผู้กระทำความผิดที่ได้กระทำความผิดอย่างเดียวกันขึ้นอีก

3. เพื่อเป็นการตัดโอกาสไม่ให้มีโอกากระทำความผิดได้อีก เป็นรูปแบบการลงโทษที่จำกัดขอบเขตการเคลื่อนไหว หรือเป็นการทำร้ายต่อเนื้อตัวร่างกาย เพื่อมุ่งประสงค์ให้ผู้กระทำความผิด ไม่สามารถกระทำความผิดหรือประทุษร้ายต่อสังคมอีกต่อไป ดังที่ ฮ้อพแมน ไฮเมอร์ เรียกขานวิธีการลงโทษดังกล่าวว่า “ทฤษฎีการลงโทษบั่นทอนความสามารถ” (Theory of Disablement)⁶⁴ ทฤษฎีนี้คล้ายกับทฤษฎีข่มขู่ คือ มุ่งหมายจะไม่ให้กระทำความผิดซ้ำอีก แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ว่า ตามทฤษฎีข่มขู่ต้องการให้ผู้กระทำความผิดเกรงกลัว ไม่กล้ากระทำความผิดขึ้นอีก แต่ตามทฤษฎีนี้มุ่งป้องกันกระทำความผิดซ้ำขึ้นอีก โดยทำให้เขาหมดโอกาสที่จะกระทำความผิดได้ สำหรับวิธีการที่ทำให้ผู้กระทำความผิดหมดโอกาสในการกระทำความผิด เช่น การประหารชีวิต การควบคุมผู้กระทำความผิด เช่น การจำคุกชั่วระยะเวลาหนึ่ง หรือตลอดชีวิต

นอกจากนี้บางประเทศยังใช้อำนาจในการควบคุมผู้กระทำความผิดไว้จนกว่าจะแน่ใจได้ว่า ผู้กระทำความผิดนั้นจะไม่เป็นภัยต่อสังคมอีกต่อไป จึงปล่อยตัวออกมา เช่น บทบัญญัติในเรื่องการเพิ่มโทษ สำหรับผู้กระทำความผิดหลายครั้ง เช่น ของประเทศไทยก็มีบทบัญญัติในเรื่องเกี่ยวกับการเพิ่มโทษซึ่งบัญญัติว่า⁶⁵

“ผู้ใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุก และถ้าได้กระทำความผิดใด ๆ อีกในระหว่างที่ยังจะต้องรับโทษอยู่ก็ดี ภายในห้าปีนับแต่วันพ้นโทษก็ดี หากควรจะพิพากษาลงโทษครั้งหลังถึงจำคุก ให้เพิ่มโทษที่จะลงแก่ผู้นั้นหนึ่งในสามของกำหนดโทษที่ศาลกำหนดสำหรับความผิดครั้งแรก”

4. เพื่อเป็นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด เป็นทฤษฎีที่ใหม่ที่สุด เป็นการลงโทษเพื่อปรุงแต่งแก้ไขผู้กระทำความผิด เน้นถึงการกลับเข้าสู่สังคมหรือการแก้ไขปรับปรุงตัวของผู้กระทำความผิด โดยใช้เรือนจำหรือไม่ใช่เรือนจำ ตัวอย่างเช่น นักโทษอาจได้รับการฝึกอาชีพ การให้การศึกษา อบรม การให้การรักษาพยาบาล การให้คำปรึกษาหารือทางด้านสุขภาพจิต หรือ

⁶⁴ คัดจาก ประเสริฐ เมฆมณี, หลักทัณฑ์วิทยา, หน้า 66.

⁶⁵ มาตรา 92 แห่งประมวลกฎหมายอาญา.

โครงการอื่น ๆ ซึ่งเน้นในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด ซึ่งหลักการพื้นฐานของทฤษฎีนี้อยู่บนความคิดที่ว่า ผู้กระทำความผิดเป็นคนป่วยและสามารถจะได้รับการรักษาโดยมาตรการอย่างอื่น นอกเหนือจากการลงโทษตามปกติ วัตถุประสงค์ของการลงโทษตามทฤษฎีนี้ คำนึงถึงภาระหน้าที่ของรัฐในการแก้ไข ดัดแปลง บำบัดรักษาหรือฟื้นฟูผู้กระทำผิดให้เปลี่ยนเป็นพลเมืองที่ปฏิบัติตามกฎหมายและประสงค์จะป้องกัน ไม่ให้บุคคลที่ได้กระทำผิดมาแล้วกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก ไม่ได้ประสงค์ให้มีผลถึงบุคคลอื่น โดยตรง เช่น ทฤษฎีข่มขู่ และนอกจากจะพยายามหาทางให้ผู้ที่ได้กระทำผิดมาแล้ว เกิดความประสงค์ที่จะยับยั้งไม่กระทำผิดซ้ำอีกแล้ว ยังจะต้องทำให้ผู้นั้นเกิดความสามารถที่จะยับยั้งเช่นนั้นด้วย

2.4 ทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในปัจจุบันว่า กรมราชทัณฑ์ได้เปลี่ยนแปลงและก้าวหน้ากว่าในสมัยก่อนมาก โดยวัตถุประสงค์ของกรมราชทัณฑ์มิได้ยึดหลักในการปฏิบัติต่อนักโทษ โดยเน้นการลงโทษเพียงอย่างเดียว แต่ได้เน้นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิด โดยมีนโยบายในการปรุงแต่งแก้ไขนิสัยและความประพฤติของนักโทษให้กลับตัวเป็นคนดี เป็นผู้เคารพกฎหมาย และเป็นพลเมืองดี หน้าที่ของกรมราชทัณฑ์ นอกเหนือจากการลงโทษ อาจสรุปได้ดังนี้⁶⁶

1. ลงโทษผู้กระทำความผิดตามคำพิพากษาของศาล โดยควบคุมกักขังผู้กระทำความผิดเหล่านั้นไว้ เพื่อแยกตัวออกมาจากสังคมเสียชั่วระยะเวลาหนึ่ง
2. ให้การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในทางปรุงแต่ง แก้ไข ทั้งร่างกายและจิตใจด้วยการฝึกอบรมทางศีลธรรม วัฒนธรรม การศึกษาสามัญ และการฝึกวิชาชีพ เพื่อแก้ไขปรุงแต่งนิสัยและความประพฤติของผู้กระทำความผิดให้กลับตัวประพฤติตนเป็นพลเมืองดีต่อไป
3. ให้การสงเคราะห์แก่ผู้กระทำความผิด ทั้งในขณะที่ต้องโทษและพ้นโทษแล้ว

2.4.1 วิธีการในการปรับปรุงแก้ไขฟื้นฟูนักโทษ

เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่า ทุก ๆ ประเทศในโลกนี้ ในปัจจุบันได้หันมาใช้ทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดมาใช้กับนักโทษ วิธีการต่าง ๆ ที่ประเทศเหล่านี้ใช้เพื่อเดินตามแนวทฤษฎีดังกล่าว พอสรุปได้ดังนี้ คือ⁶⁷

⁶⁶ อุสาค์ โกลปาณิก, “วิวัฒนาการของการราชทัณฑ์และการอบรมผู้ต้องขังในประเทศไทย,” วารสารราชทัณฑ์ 15 (พฤษภาคม - มิถุนายน : 2510), หน้า 13 - 23.

⁶⁷ อุตทิศ แสนโกศิก, หลักกฎหมายอาญา : การลงโทษ, หน้า 39 - 42.

ก. พยายามไม่ให้นักโทษประสบกับสิ่งที่จะทำลายหรือเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะประจำตัวของเขาไปในทางที่เสื่อมลง โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การรอกการกำหนดโทษหรือการรอลงอาญา คือ กำหนดระยะเวลาว่า ถ้าไม่กระทำความผิดภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ โทษที่ได้รับก็เป็นอันหมดไป โดยไม่ต้องถูกจำคุก แต่ทั้งนี้ภายในระยะเวลาดังกล่าว ศาลอาจกำหนดการคุมประพฤติไว้ก็ได้ นอกจากนั้นอาจปล่อยตัวก่อนรับโทษจำคุกครบกำหนด โดยพิจารณาจากความประพฤติของนักโทษ ถ้าเห็นว่า การปล่อยตัวออกมานั้นจะไม่เป็นอันตรายแก่สังคมและชีวิตของผู้นั้นจะเสื่อมทรามลงหากจำคุกต่อไป แต่วิธีการนี้มักไม่ใช้กับคดีความผิดประเภทอุกฉกรรจ์ เช่น กบฏ เป็นต้น

การแยกนักโทษก็เป็นวิธีหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะประจำตัวของนักโทษไปในทางเสื่อมมีน้อยลง เช่น การแยกนักโทษอายุน้อยออกจากนักโทษผู้ใหญ่ หรือการแยกนักโทษที่ทำผิดครั้งแรกกับนักโทษที่กระทำความผิดซ้ำแล้วซ้ำอีก เป็นต้น

ข. วิธีการปรับปรุงผู้ต้องโทษในระหว่างคุมขัง โดยเป็นการอบรมปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำความผิดขณะอยู่ระหว่างการคุมขัง วิธีการก็เช่น การฝึกหัดอาชีพ เพื่อเป็นการให้นักโทษมีงานทำในระหว่างคุมขัง และเมื่อพ้นโทษไปแล้วก็สามารถนำวิชาความรู้นั้นไปใช้ทำมาหากินในทางที่สุจริต และไม่กลับมากระทำ ความผิดอีก นอกจากนี้การฝึกหัดอาชีพยังสร้างรายได้ให้แก่ นักโทษ อีกทั้งทำให้นักโทษซึ่งต้องใช้ชีวิตในเรือนจำไม่คิดฟุ้งซ่าน อันจะทำให้เกิดความคิดชั่วร้าย เช่น ทำการแหกคุก เป็นต้น

นอกจากนี้ก็อาจใช้วิธีการให้การศึกษาทั่วไป เพื่อเป็นการเพิ่มความสามารถ หรือเพิ่มโอกาสการแข่งขันในการหางานทำ ภายหลังจากพ้นโทษ และการอบรมทางศาสนาหรือ ศีลธรรม เพื่อเป็นการปรับปรุงจิตใจของผู้กระทำความผิดให้เขาสามารถสำนึกได้ว่า การกระทำความผิดเป็นของไม่ดี เป็นต้น

ค. การแก้ไขสภาพแวดล้อม นอกจากจะปรับปรุงแก้ไขผู้กระทำผิดเองแล้วอาจจำเป็นต้องแก้ไขสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะตัวเขาเอง ทั้งนี้เพื่อให้ครอบครัวมีความเข้าใจในตัวผู้กระทำความผิดดีขึ้นและมีส่วนร่วมช่วยเหลือการปรับตัวของผู้กระทำความผิดให้เข้ากับสังคมได้

ง. การให้ความช่วยเหลือภายหลังจากพ้นโทษแล้ว เมื่อผู้กระทำความผิดพ้นโทษแล้วก็มีความจำเป็นต้องหารายได้ ดังนั้นรัฐจึงควรมีมาตรการในการช่วยเหลือ เช่น การตั้งกองทุน ช่วยเหลือ การบริการจัดหางาน เป็นต้น เพราะถ้าผู้กระทำความผิดพ้นโทษแล้ว ไม่มีงาน

ทำและรายได้ก็เป็นอุปสรรคในการที่เขาจะกลับตนเป็นพลเมืองดีและอาจจะหันกลับมากระทำความผิดอีกก็ได้

จะเห็นได้ว่า วิธีการในการแก้ไขผู้กระทำความผิด ประกอบไปด้วยหลายวิธีการ ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ เพื่อยับยั้งใจในการที่จะไม่หวนกลับมากระทำความผิดอีก แต่ในส่วนของผู้เขียนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการฝึกอาชีพและการบังคับใช้แรงงานนักโทษ สำหรับรายละเอียดของกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 3

นอกจากนี้ยังมีวิธีการที่มักใช้ควบคู่ไปกับการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดก็คือ วิธีการจำคุกที่มีกำหนดเวลาแน่นอน (Indeterminate Sentence) โดยมีผู้สนับสนุนทฤษฎีแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดเห็นว่า การวัดความเป็นอาชญากรไม่ได้อยู่ที่การกระทำผิดโดยตรง แต่ควรจะอยู่ที่ว่าผู้กระทำความผิดนั้นเป็นอันตรายต่อสังคมเพียงใด ดังนั้นการที่ผู้กระทำความผิดจะถูกลงโทษเป็นเวลานานเท่าใด จึงไม่อาจกำหนดได้แน่นอน แต่จะขึ้นอยู่กับการที่ผู้กระทำความผิดสามารถแก้ไข ปรับปรุงเป็นคนดีได้เร็วเท่าใด ก็จะพ้นโทษได้เร็วเท่านั้น ซึ่งถ้าหากยังไม่สามารถแก้ไข ปรับปรุงตัวให้เป็นคนดีได้ก็ต้องถูกลงโทษตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด

2.4.2 รูปแบบการแก้ไขพฤติกรรมของนักโทษ (Rehabilitation Model)

เป็นวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่เน้นหนักในด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล เนื่องจากมีความเชื่อว่าพฤติกรรมของอาชญากรมีลักษณะเป็นสิ่งที่เฉพาะตัว สมควรที่จะดำเนินการแก้ไขและปรุงแต่งจิตใจผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับลักษณะพฤติกรรมและบุคลิกภาพของผู้ต้องขังนั้น ๆ เป็นราย ๆ ไป โดยคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญต่อไปนี้⁶⁸

1. การพิจารณาแบบอย่างค่านิยมพื้นฐานของผู้ต้องขัง ทั้งในลักษณะที่ดีและเลว นับเป็นข้อสมมติฐานที่เป็นประโยชน์ในการวางแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ทั้งในด้านการปรุงแต่งแก้ไข การรักษาระเบียบวินัยและปลอดภัยในการควบคุม อาทิ การพิจารณาแยกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมออกต่างหากจากผู้ต้องขังที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบและวินัยของเรือนจำ รวมทั้งการให้สิทธิพิเศษหรือผลประโยชน์แก่ผู้ต้องขังที่ประพฤติตนดีขึ้นกว่าเดิม

⁶⁸ ประเสริฐ เมฆมณี, หลักทัณฑ์วิทยา, หน้า 220 - 221.

2. การวินิจฉัยพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกับการวินิจฉัยโรคของแพทย์เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำบัดรักษาให้ตรงกับสาเหตุที่แท้จริง แนวความคิดดังกล่าวมานี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า อาชญากรก็เหมือนเชื้อโรคร้ายชนิดหนึ่งที่สามารถจะบำบัดรักษาได้ หากได้รับการวินิจฉัยหาสาเหตุของโรคอย่างถูกต้องจากผู้ชำนาญการ โดย นายชาร์ลส์ ดับบลิว. ธอมัส (Charles W. Thomas) ได้กำหนดรูปแบบการตรวจสอบวิเคราะห์ประวัติผู้ต้องขังก่อนเข้ามาอยู่ในเรือนจำ (Importation Model) เพื่อให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวผู้ต้องขังมาพิจารณาสาเหตุแห่งการกระทำผิด และเพื่อประโยชน์ในการวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ซึ่งสามารถกำหนดได้ในหลายรูปแบบตามความจำเป็นเหมาะสมแก่กรณี เช่น การฟื้นฟูแก้ไขข้อบกพร่องของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล การใช้วิธีการกลุ่มบำบัด หรือจิตบำบัดเป็นรายบุคคล การกำหนดโครงการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการจูงใจให้ผู้ต้องขังประพฤติตนดี ฯลฯ ซึ่งการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมต้องอาศัยเจ้าหน้าที่หลายสาขาอาชีพ

3. ปัจจัยพื้นฐานที่จะเกื้อกูลให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสอดคล้องกับผลแห่งการวิเคราะห์ปัญหาผู้ต้องขัง มีดังนี้

(1) การวิเคราะห์ลักษณะข้อบกพร่องส่วนตัวของผู้ต้องขังและแยกแยะปัญหาสภาพแวดล้อมทั่วไปอันเป็นสาเหตุแห่งการกระทำผิด โดยกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง (Classification of Prisoners) เป็นมาตรการจำเป็นอย่างยิ่ง

(2) การวิเคราะห์พื้นฐานภาวะจิตใจของผู้ต้องขัง และความชำนาญที่มีอยู่แต่เดิม เพื่อประกอบการพิจารณากำหนดโครงการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการ ความจำเป็น และความถนัดในการศึกษาอบรมและฝึกอาชีพที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องขังเมื่อพ้นโทษไปแล้วอย่างแท้จริง

(3) การวิเคราะห์เรื่องราวภูมิหลังของผู้ต้องขัง จะต้องมีข้อมูลที่เชื่อถือได้ อย่างถูกต้องสอดคล้องกับหลักเหตุผลยิ่งไปกว่าการคาดคะเน

(4) กำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และแยกกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการให้การศึกษาอบรมและควบคุมสอดส่องโดยใกล้ชิด

(5) เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมและฝ่ายฝึกวิชาชีพจะต้องประสานการปฏิบัติในลักษณะสมานประโยชน์ระหว่างการรักษาความปลอดภัยของเรือนจำกับการปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้ต้องขังตามสภาพแห่งความจำเป็น

4. กระบวนการปฏิบัติสำคัญที่สุดสำหรับการใช้รูปแบบแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง ได้แก่ การใช้กลยุทธ์ที่จะให้ผู้ต้องขังเลียนแบบอย่างที่ดีจากเจ้าหน้าที่ (Identification Strategy) โดยเจ้าหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้ความเป็นมิตรแนะนำช่วยเหลือ

เกื้อกูลผู้ต้องขังอย่างจริงจัง รวมทั้งสร้างเสริมให้ผู้ต้องขังศรัทธาในการปกครองและรับผิดชอบต่องานตัวเองกับหมู่คณะยิ่งขึ้น

5. ดำเนินการศึกษาวิจัยและติดตามผลปฏิบัติหรือวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคข้อบกพร่อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความต้องการส่วนบุคคลของผู้ต้องขัง

2.4.3 รูปแบบฟื้นฟูสมรรถภาพของนักโทษ (Reintegration Model)

เป็นการพัฒนารูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกในความผิดโดยตนเอง (Internalization of Norm) และมุ่งพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมของนักโทษ ให้สอดคล้องกับปทัสถานความประพฤติ อันเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมส่วนรวม โดยอาศัยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญ 2 ประการ คือ⁶⁹

1. การพัฒนาการศึกษาวิชาสามัญ ศีลธรรมจรรยาและฝึกอาชีพผู้ต้องขัง ให้มีนิสัยรักการทำงานและตระหนักถึงความรับผิดชอบต่องานตัวเองและต่อสังคม กอปรด้วยการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานเรือนจำและทัณฑสถาน ให้มีบรรยากาศเอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปรับปรุงจิตใจผู้ต้องขัง รวมทั้งการส่งเสริมสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างเจ้าพนักงานกับผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้ต้องขังบังเกิดความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงพฤติกรรมในทางที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ต้องขังได้ตระหนักใน คุณค่าหรือศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ตลอดจนมีทัศนคติความเชื่อมั่นว่า ยังเป็นสมาชิกที่มีค่าต่อสังคมอยู่ตลอดไป จึงสมควรเสริมสร้างการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในลักษณะที่แตกต่างกับการดำเนินชีวิตภายนอกน้อยที่สุด

2. การใช้มาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง โดยไม่ใช่เรือนจำและทัณฑสถาน (Non-Institutional Treatment of Prisoners) เป็นรูปแบบปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีสนใจในการฝึกอบรมด้วยการใช้กระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายนอกเรือนจำ เช่น การพักการลงโทษ (Parole) การใช้ปัจจัยชุมชนต่าง ๆ ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (Community-based Corrections) รวมทั้งการขอความร่วมมือจากประชาชนและสถาบันการทางสังคมในการสงเคราะห์ผู้ต้องขังให้สามารถฟื้นฟูภาวะการเป็นพลเมืองได้เร็วยิ่งขึ้น กระบวนการเหล่านี้นับเป็นวิธีการราชทัณฑ์ที่สอดคล้องสมานฉันท์กับแนวทางที่กำหนดไว้ในข้อ 61 แห่งข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องของสหประชาชาติ ซึ่งได้บัญญัติว่า “การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังควรเน้นให้เห็นว่า ไม่เป็นการกีดกันผู้ต้องขังให้ออกห่าง

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221 - 222.

จากสังคม แต่ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ฉะนั้นพึงขอให้องค์กรสังคมอื่น ๆ สนับสนุนช่วยเหลือเจ้าพนักงานเรือนจำในการฟื้นฟูให้ผู้ต้องขังได้กลับเข้าสู่สังคมตามปกติ ในทุกเรือนจำ จึงควรมีนักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติหน้าที่ประจำ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ต้องขังกับครอบครัวและกับองค์กรสังคมอื่น ๆ การสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่ผู้ต้องขัง ควรดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและสอดคล้องกับหลักการแห่งกฎหมายและคำพิพากษาของศาล เพื่อรักษาไว้ซึ่งสิทธิอันพึงได้พึงเสียทางแพ่ง สิทธิในการประกันสังคมและผลประโยชน์ทางสังคม อื่นๆ ของผู้ต้องขัง”

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในรูปแบบนี้เป็นกระบวนการที่ยุ้งยาก จำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่มีความรู้ในด้านพฤตินิยมศาสตร์ และการสร้างสรรค์บรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการแปรเปลี่ยนความประพฤติอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่จะให้สังคมมีความไว้วางใจเชื่อใจผู้ต้องขัง ซึ่งได้รับการปลดปล่อยไปแล้วนั้น ก็มักจะประสบปัญหาที่สำคัญ 2 ประการคือ

- (1) ปัญหาการปรับตัวของผู้ต้องขัง เป็นการยากที่จะให้สังคมยอมรับหรือมีความเชื่ออย่างสนิทใจว่า ผู้ต้องขังนั้นได้กลับความประพฤติอย่างแท้จริงแล้ว
- (2) ปัญหาการประกอบอาชีพของผู้พ้นโทษ อันสืบเนื่องมาจากมีข้อกำหนดทางกฎหมายสกัดกั้น มิให้ประกอบอาชีพได้โดยอิสระเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองดีทั่วไป (Legal Status Barriers) อาทิ การกักจำกัดสิทธิการเป็นข้าราชการ หรือการจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพธุรกิจบางประการ เป็นต้น

2.5 วัตถุประสงค์และรูปแบบการใช้แรงงานนักโทษ

แนวความคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการใช้แรงงานนักโทษนั้น มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับจากในอดีตที่เคยบังคับให้นักโทษทำงานที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการลงโทษให้สาสมกับที่เขาได้กระทำความผิด ซึ่งเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับหลักการลงโทษที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการแก้แค้นทดแทน โดยการลงโทษนั้นก็ใช้วิธีการที่ทารุณโหดร้าย ต่อมาเมื่อสภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจได้เจริญขึ้นไปโดยลำดับ และมีการพัฒนาศาสตร์ทุก ๆ ด้าน ประกอบกับแนวความคิดของนักปราชญ์และขบวนการทางด้านมนุษยธรรมก็มีผลผลักดันให้แนวความคิดในการปฏิบัติต่อนักโทษเป็นไปในทางแก้ไขบำบัดมากกว่ามุ่งเน้นการลงโทษแต่เพียงอย่างเดียว เพื่อเป็นการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดให้เขาสามารถกลับไปสู่สังคมได้ตามปกติ แนวความคิดหรือวัตถุประสงค์ของการใช้แรงงานนักโทษก็เช่นเดียวกัน ก็มีการพัฒนาจากเดิมเพื่อประสงค์จะลงโทษและแก้แค้นทดแทนมาเป็นแนวความคิดที่มีจุดมุ่งหมายหลาย ๆ ประการ แต่วัตถุประสงค์หลักก็คือ เป็นการบำบัดนักโทษให้เขากลับเข้าสู่สังคมได้

2.5.1 วัตถุประสงค์ของการใช้แรงงานนักโทษ

ปัจจุบันวัตถุประสงค์ของการใช้แรงงานนักโทษ พอสรุปได้ดังนี้ คือ⁷⁰

1. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อการลงโทษ การใช้แรงงานของผู้ต้องขังที่มีมาแต่เดิมและที่เป็นอยู่ในปัจจุบันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษ ดังเช่น ในสมัยโบราณนิยมการลงโทษผู้ต้องขังด้วยการให้เป็นพลกรรเชียงเรือและให้ทำงานหนัก แม้ในปัจจุบันก็มีความเห็นว่าผู้ต้องขังเป็นผู้ประทุษร้ายต่อสังคม สมควรที่จะถูกลงโทษให้ได้รับความลำบากยากเข็ญ โดยการใช้ให้ทำการงานในระหว่างที่ถูกคุมขังด้วย เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นถือเป็นเยี่ยงอย่าง

2. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อปลูกฝังนิสัยการทำงาน ผู้ต้องขังที่ถูกคุมขังในเรือนจำส่วนใหญ่มักมีความเกียจคร้านในการทำงาน ไม่ชอบการประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง ฉะนั้นการกำหนดระเบียบให้ผู้ต้องขังทำงานหรือฝึกฝนอบรมอาชีพในระหว่างที่ถูกควบคุมตัวอยู่ จึงเป็นเพื่อเพาะนิสัยการทำงานให้แก่ผู้ต้องขังให้ตระหนักถึงคุณประโยชน์จากการทำงานนั้น ๆ ด้วย

3. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อเหตุผลทางการปกครองและรักษาระเบียบวินัย ผู้ต้องขังที่ถูกคุมขังในเรือนจำและทัณฑสถานมักจะมีความรู้สึกกระวนกระวายใจ หงุดหงิด เพราะถูกจำกัดอิสรภาพ การปล่อยให้ผู้ต้องขังว่างงานหรือใช้เวลาว่างไปในทางที่เป็นประโยชน์ ย่อมเป็นผลให้ผู้ต้องขังวุ่นและแสดงออกด้วยการฝ่าฝืนระเบียบวินัยหรือร่วมมือกันก่อความวุ่นวายในเรือนจำและทัณฑสถานขึ้น ฉะนั้นการจัดให้ผู้ต้องขังได้ทำงานเต็มเวลาย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะขจัดเสียซึ่งความคิดฟุ้งซ่านของผู้ต้องขังและยังเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปรุงแต่งแก้ไขผู้ต้องขังอีกด้วย

4. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อชดเชยค่าใช้จ่ายของรัฐ เนื่องจากการควบคุมผู้ต้องขังนั้นต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูและในการจัดอัตราค่าจ้างเจ้าหน้าที่ สำหรับทำการควบคุมและแก้ไขปรุงแต่งผู้ต้องขังเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ต้องขังฝึกอาชีพหรือใช้แรงงาน เพื่อหารายได้ไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียน เพื่อแบ่งเบาภาระทางงบประมาณของประเทศซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด โดยเรือนจำและทัณฑสถานจะจ่ายเงินรางวัลปันผลให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อเป็นเครื่องตอบแทนความวิริยะอุตสาหะของผู้ต้องขัง ในอัตราร้อยละ 50 ของกำไรสุทธิ เพื่อเป็นการเกื้อกูลสงเคราะห์ผู้ต้องขังด้วย

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 475-476.

5. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ องค์การสหประชาชาติได้เสนอแนะว่า การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอาจกระทำได้ในหลายรูปแบบ เช่น การใช้แรงงานผู้ต้องขังในเรือนจำเปิดหรือเรือนจำชั่วคราว เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทางเกษตรกรรมหรือปลูกสวนป่า นอกจากนั้นยังอาจรวมถึง การใช้มาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายนอกเรือนจำที่สอดคล้องกับระบบการใช้แรงงานผู้ต้องขัง อาทิ ในประเทศอังกฤษได้มีรูปแบบการใช้แรงงานผู้ต้องขังทำงานสาธารณะทดแทนการถูกลงโทษจำคุก (The Community Service by Offenders)

6. การใช้แรงงานผู้ต้องขังเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังภายหลังการพ้นโทษ เรือนจำและทัณฑสถานจะต้องพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังให้มีความรู้และประสบการณ์ในการฝึกอาชีพจนสามารถประกอบอาชีพได้ภายหลังพ้นโทษแล้ว ดังเช่นข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง กับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องของสหประชาชาติ ข้อ 71 (4) ที่ว่า “เท่าที่สามารถจะทำได้ งานที่จัดให้ผู้ต้องขังทำจะต้องเป็นงานที่คงไว้หรือเพิ่มพูนความสามารถของผู้ต้องขัง ในอันที่จะช่วยให้ผู้ต้องขังทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตภายหลังจากการปลดปล่อยไปแล้ว”

2.5.2 ระบบการใช้แรงงานนักโทษ

ระบบการใช้แรงงานนักโทษนี้ประเทศต่าง ๆ มีระบบการใช้แรงงานที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยและสภาพท้องถิ่นและนโยบายที่แตกต่างกัน บางประเทศอาจเน้นว่านักโทษทุกคนต้องทำงาน บางประเทศอาจกำหนดคุณสมบัติบางประการของนักโทษที่ต้องทำงาน ซึ่งอาจกำหนดไว้ในกฎหมาย คำพิพากษาของศาลหรือโดยระเบียบของเรือนจำ ระบบการใช้แรงงานนักโทษที่ปรากฏอยู่ในประเทศต่าง ๆ มีดังนี้คือ⁷¹

1. ระบบสัญญาเหมาแรงงาน (The Contract System) เป็นวิธีการที่เอกชนทำสัญญาเหมาแรงงานผู้ต้องขังออกไปทำงานนอกเรือนจำและจ่ายค่าจ้างแรงงานเป็นรายวัน รวมทั้งเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดหาวัสดุอุปกรณ์และแนะนำวิธีการทำงานให้แก่ผู้ต้องขัง โดยเจ้าหน้าที่เรือนจำเพียงทำการควบคุมมิให้ผู้ต้องขังหลบหนีเท่านั้น การใช้แรงงานในระบบนี้ได้ถือปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางระหว่างปี ค.ศ. 1790 - 1865 ขณะนี้เลิกใช้แล้ว เนื่องจากเอกชนผู้ทำสัญญาเหมาแรงงานเอาไรต์เอาเปรียบและแสวงหาผลประโยชน์จากการใช้แรงงานผู้ต้องขังมากเกินไป

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 483-495.

2. ระบบรับจ้างทำงานเป็นรายชิ้น (The Piece-Price System) เป็นวิธีการให้ผู้ต้องขังรับจ้างทำงานเป็นรายชิ้น โดยฝ่ายผู้จ้างได้จัดหาอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตให้แก่เรือนจำ ระบบนี้แตกต่างไปจากระบบแรกในลักษณะที่ว่าเป็นการใช้แรงงานผู้ต้องขังภายในเรือนจำและกำหนดให้เจ้าหน้าที่เรือนจำเป็นผู้ทำการอบรมฝึกวิชาชีพและใช้แรงงานผู้ต้องขังผลิตสิ่งของที่รับจ้างนั้น เมื่อผลิตเสร็จแล้วก็ส่งมอบให้ผู้ว่าจ้างในอัตราค่าจ้างเป็นรายชิ้นตามที่ได้ทำสัญญาข้อตกลงไว้ แทนที่จะจ่ายค่าแรงงานผู้ต้องขังเป็นรายวัน ดังเช่น ระบบเหมาแรงงานข้อพึงพิจารณาเกี่ยวกับการรับจ้างเป็นรายชิ้นนี้ ควรคำนึงถึงหลักการพัฒนาอาชีพและการปรุงแต่งแก้ไขที่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจ้างด้วย

3. ระบบเช่าแรงงาน (The Lease System) ระบบนี้ได้นิยมใช้อย่างแพร่หลายในมลรัฐแมซซาชูเซต เมื่อปี ค.ศ. 1936 และได้ถูกยกเลิกไปโดยสิ้นเชิงในทุกรัฐ เมื่อปี ค.ศ. 1936 การใช้แรงงานระบบนี้เป็นการเช่าผู้ต้องขังออกทำงานภายนอกเรือนจำ โดยผู้เช่าจ่ายค่าเช่าผู้ต้องขังทำงานเป็นรายตัว รวมทั้งเป็นผู้จัดหาวัสดุใช้ในการผลิต จัดการควบคุมกำหนดระเบียบวินัยและการทำงานของผู้ต้องขัง ตลอดจนจัดหาอาหารเลี้ยงดูผู้ต้องขังที่อยู่ในระหว่างทำงานรับจ้างจากประสบการณ์ที่ผ่านมา การใช้แรงงานระบบนี้ยังผลเสียต่อการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเช่นเดียวกับระบบสัญญาเหมาแรงงานดังกล่าวแล้ว เนื่องจากผู้เช่าแรงงานได้เอารัดเอาเปรียบใช้ผู้ต้องขังทำงานหนักเสมือนทาสในเรือนเบี้ย และมีการบังคับเร่งรัดให้ทำงานจนเกินอัตราการทำงานปกติ เพื่อแสวงหาประโยชน์จากผู้ต้องขังให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ การใช้แรงงานระบบนี้จึงเรียกขานอีกชื่อหนึ่งว่า “ระบบแรงงานทาส”

4. ระบบการใช้แรงงานผู้ต้องขังผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ (The Public or State Account System) เป็นระบบใช้แรงงานผู้ต้องขังภายใต้การควบคุมดูแลรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เรือนจำโดยเฉพาะ วัฒนาการของการใช้แรงงานระบบนี้ได้ถือกำเนิดจากการราชทัณฑ์แห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1800 และได้ขยายไปสู่การราชทัณฑ์นานาชาติรวมทั้งประเทศไทยด้วย หลักของการใช้แรงงานผู้ต้องขังระบบนี้เป็นการมอบหมายให้เรือนจำจัดหาวัสดุอุปกรณ์การผลิต กำหนดรูปแบบการผลิตและนำสินค้าที่ผลิตแล้วออกจำหน่ายในท้องตลาดในราคาขย่อมเยา เพื่อหารายได้มาบำรุงใช้เป็นประโยชน์ต่อการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถาน โดยทางเรือนจำได้แบ่งเงินรางวัลปันผลให้แก่ผู้ต้องขังผู้ใช้แรงงานผลิตสินค้านั้น ๆ ตามคุณค่าแห่งการทำงาน ซึ่งถึงแม้จะเป็นเงินจำนวนน้อย แต่ก็มีประโยชน์แก่ทางเรือนจำและผู้ต้องขัง จึงนับเป็นระบบการฝึกวิชาชีพและใช้แรงงานผู้ต้องขังสอดคล้องกับข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกับข้อเสนอแนะในเรื่องเกี่ยวข้องของสหประชาชาติ ข้อ 72 (2) ซึ่งบัญญัติว่า “การใช้แรงงานอุตสาหกรรมและกิจกรรมของผู้ต้องขังนั้นควรที่เรือนจำจะดำเนินการเองโดยตรง ไม่ใช่ทำสัญญาจ้างกับเอกชน”

5. ระบบแรงงานรัฐเกื้อกูล (The State Use System) เป็นรูปแบบของการใช้แรงงานที่นิยมปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางที่สุด ในระบบการราชทัณฑ์ทั่วไปในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ฮังการี เกาหลีใต้ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และประเทศทางภาคพื้นยุโรป ซึ่งนักอาชญาวิทยาในปัจจุบันได้สนับสนุนให้เห็นเป็นข้อยุติว่า “การใช้แรงงานผู้ต้องขังแบบรัฐเกื้อกูล เป็นรูปแบบการใช้แรงงานที่เหมาะสมและสร้างความหวังในการใช้แรงงานผู้ต้องขังเป็นที่สุด” การใช้แรงงานในรูปแบบนี้ ได้แก่ หน่วยงานของรัฐหรือส่วนราชการต่าง ๆ เป็นผู้สั่งจ้างหรือจัดซื้อผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์จากฝีมือของผู้ต้องขังโดยตรง เช่น การล้างตัวสตุเครื่องใช้ในสำนักงาน เครื่องแบบ และทำรองเท้าข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และอื่น ๆ ซึ่งนอกจากจะช่วยประหยัดเงินงบประมาณของรัฐ โดยการซื้อสินค้าราคาถูกกว่าท้องตลาดแล้ว ยังก่อให้เกิดผลประโยชน์ในการพัฒนาส่งเสริมการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังโดยตรงอีกด้วย

6. ระบบใช้แรงงานผู้ต้องขังทำงานโยธาและกิจการสาธารณะ (The Public Works and Ways System) การใช้แรงงานผู้ต้องขังในระบบนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อใช้แรงงานผู้ต้องขังที่มีอยู่มากมายนั้นไปทำประโยชน์ในกิจการสาธารณะหรืองานโยธา เป็นต้นว่าการร่วมมือระหว่างเรือนจำกับส่วนราชการต่าง ๆ ใช้แรงงานผู้ต้องขังในการก่อสร้าง ซ่อมแซมถนนหนทาง สะพาน เขื่อนกั้นน้ำ การขุดคูคลองระบายน้ำสาธารณะ รวมทั้งการปรับปรุงบำรุงรักษาที่ดินและปลูกดูแลรักษาป่าไม้ ซึ่งในประเทศแคนาดา นิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา และการราชทัณฑ์ในประเทศภาคพื้นยุโรปได้นิยมใช้แรงงานผู้ต้องขังปลูกป่าหรือบำรุงรักษาพันธุ์ไม้และสวนป่าอย่างกว้างขวางจริงจัง

7. ระบบใช้แรงงานผู้ต้องขังทำงานเอกชนภายนอกก่อนการปลดปล่อย (The Pre-release System and Work Release System) การใช้แรงงานผู้ต้องขังระบบนี้รับจ้างทำงานภายนอกเรือนจำ (Work Release System) เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1913 ส่วนการใช้แรงงานผู้ต้องขังก่อนการปลดปล่อย (Pre-release System) ได้เริ่มมีขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยการริเริ่มของประเทศในภาคพื้นยุโรป รวม 6 ประเทศ คือ เดนมาร์ก ฝรั่งเศส นอร์เวย์ เนเธอร์แลนด์ สวีเดน และอังกฤษ หลักการใช้แรงงานผู้ต้องขังลักษณะนี้ ประกอบด้วย การคัดเลือก ผู้ต้องขังที่เหลือโทษจำเกือบครบกำหนดการปลดปล่อยอีกไม่เกิน 6 เดือน และเป็นผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพ หรือผ่านการฝึกฝนจากเจ้าหน้าที่เรือนจำเป็นอย่างดีมาแล้ว ให้ออกไปทำงานกับเอกชนภายนอกเรือนจำ โดยได้รับค่าจ้างแรงงานและมีสภาพเงื่อนไขการทำงานเกือบจะใกล้เคียงกับผู้ประกอบอาชีพอิสระทั่วไป เพื่อเป็นการทดสอบนิสัยการทำงานและเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังที่ใกล้จะครบกำหนดปลดปล่อยพัฒนาการใช้ชีวิตภายนอกก่อนครบกำหนดโทษ โดยทางเรือนจำได้จัดที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้ต้องขังเหล่านี้ ณ บริเวณภายนอกทัณฑสถาน ในรูปแบบบ้านกึ่งวิถี (Half-way Houses) ซึ่งตั้งอยู่ในย่านกลางเมืองและมีการคมนาคมสะดวก โดยรัฐบาลหรือหน่วยงานสังคมสงเคราะห์ได้

จัดบริการช่วยเหลือต่าง ๆ หรือให้ที่อยู่พักพิงชั่วคราวแก่ผู้ต้องขัง ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบอย่างมีระเบียบวินัย โดยทางฝ่ายเจ้าหน้าที่จะคิดค่าบริการกินอยู่หลับนอนจากผู้ต้องขังในอัตราต่ำ เพื่อเป็นการสงเคราะห์และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ต้องขังในการไปและกลับจากการรับจ้างทำงานภายนอก

การใช้แรงงานผู้ต้องขังลักษณะดังกล่าวนี้ ได้นิยมถือปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในระบบการราชทัณฑ์ก้าวหน้า ซึ่งได้ขยายขอบเขตการบริการแก่ผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี มีความสามารถในการทำงานได้ไปทำงานภายนอกระหว่างเวลากลางวันและกลับมาอยู่ในเรือนจำเวลากลางคืนหรือโดยอาศัยอยู่ในสถานที่พักพิง ซึ่งทางเรือนจำจัดหาให้

การจัดให้ผู้ต้องขังรับจ้างทำงานเอกชนภายนอก มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น การทำงานของผู้ต้องขังภายนอกเรือนจำและทัณฑสถานก่อนการปลดปล่อย การพักการลงโทษชั่วคราวเวลากลางวัน (Day Parole or Day Light Parole) หรือการให้หนักโทษทำงานอิสระ (Free Labour) เป็นต้น

8. การใช้แรงงานผู้ต้องขังทางเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ (Prison Farms) นับเป็นรูปแบบการใช้แรงงานผู้ต้องขังที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศหรือการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง โดยปกติมักจะได้แก่ การฝึกวิชาชีพในเรือนจำเปิดหรือทัณฑสถานเปิด (Open Prison or Institution) และเรือนจำชั่วคราว (Prison Camp) เพื่อมุ่งส่งเสริมการฝึกวิชาชีพทางเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ตามความเหมาะสมของภูมิประเทศและความจำเป็นแห่งการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง การฝึกวิชาชีพดังกล่าวนี้ได้นิยมปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในประเทศกสิกรรมหรือในเรือนจำและทัณฑสถานที่มีอาณาเขตพื้นที่กว้างขวาง องค์การสหประชาชาติได้เสนอแนะว่าในประเทศที่มีพื้นที่การเพาะปลูกมากแต่ยังขาดแรงงานสมควรที่จะต้องใช้แรงงานผู้ต้องขังในระบบเรือนจำเปิดหรือเรือนจำชั่วคราว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งยังนับเป็นระบบผ่อนคลายการควบคุมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษน้อย มีความประพฤติดี เป็นที่ไว้วางใจได้ในการควบคุมได้ใช้ชีวิตในทัณฑสถานเปิด เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบและการปกครองตนเองของผู้ต้องขังยิ่งขึ้น

9. การใช้แรงงานผู้ต้องขังทดแทนการลงโทษจำคุก (The Community Service by Offenders) เป็นรูปแบบการใช้แรงงานผู้ต้องขังที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศอังกฤษ โดยมีความมุ่งหมายหลีกเลี่ยงผลเสียของการจำคุกระยะสั้น โดยการจัดให้ผู้กระทำผิด ซึ่งมีกำหนดโทษน้อยทำงานสาธารณะประโยชน์ ทดแทนการถูกลงโทษจำคุก นับเป็นมาตรการที่สอดคล้องกับปรัชญาพื้นฐานการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยไม่ใช้เรือนจำส่วนหนึ่ง